

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra německých a rakouských studií

Bakalářská práce

2021

Prokop Tomášek

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra německých a rakouských studií

**Kategorie národnosti a sčítání lidu v roce 1921 a 1930 na
Hlučínsku a Těšínsku**

Bakalářská práce

Autor práce: Prokop Tomášek

Studijní program: Mezinárodní teritoriální studia

Vedoucí práce: PhDr. Václav Šmidrkal, Ph.D.

Rok obhajoby: 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 2. května 2021

Prokop Tomášek

Bibliografický záznam

TOMÁŠEK, Prokop. *Kategorie národnosti a sčítání lidu v roce 1921 a 1930 na Hlučínsku a Těšínsku*. Praha, 2021. 35 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra německých a rakouských studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Václav Šmidrkal, Ph.D.

Rozsah práce: 58 565 znaků

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá byrokratickými a legislativními postupy, kterých využily československé úřady ve sčítáních lidu v letech 1921 a 1930 při výkladu zjišťovaného pojmu národnosti v oblastech Hlučínska a Těšínska. Práce zkoumá, jakým způsobem se sčítací orgány pokusily ovlivnit zjišťování národnosti obyvatel v těchto dvou regionech, které díky své unikátní historii představovaly v rámci nově vzniklého Československa z hlediska národnosti potenciálně problematické regiony pro výsledky sčítání lidu. Ze strany úřadů zde byl kladen velký důraz na zajištění pro stát výhodných výsledků, které měly mimo jiné prokázat legitimitu československého nároku na tato území na základě tvrzené české národnosti zdejších obyvatel, kterým bylo argumentováno při překreslování hranice střední a východní Evropy po skončení první světové války. Požadovaného cíle mělo být dosaženo především prostřednictvím zavedení nástrojů označení za Šlonzáka při sčítání lidu na Těšínsku a institutu úřední opravy odpovědi na otázku národnosti dotazovaného na Hlučínsku v případech, kdy se podle sčítacího komisaře jednalo o zřejmou nesprávnost.

Annotation

This bachelor thesis deals with bureaucratic and legislative procedures used by the Czechoslovak authorities in the censuses in 1921 and 1930 in the interpretation of the concept of nationality in the Hlučín and Těšín regions. Thesis examines how the census authorities tried to influence the determination of the nationality of the population in these two regions, which represented potentially problematic regions for the results of the census in the newly formed Czechoslovakia, due to their unique history. The authorities placed great emphasis on ensuring favourable results for the state, which were to prove the legitimacy of the Czechoslovak claim to these territories based on the alleged Czech nationality of the local population, which was claimed in redrawing the borders of Central and Eastern Europe after World War I. The desired results were to be achieved primarily through the introduction of tools of designation as Šlonzák in the census in the Těšín region and the institute of official correction of the answer to the question of nationality of the respondent in the Hlučín region in cases where according to the census commissioner obvious inaccuracy occurred.

Klíčová slova

Sčítání lidu, národnost, Hlučínsko, Těšínsko, Československo

Keywords

Census, nationality, Hlučín region, Těšín region, Czechoslovakia

Title

Category of nationality and census in 1921 and 1930 in the Hlučín and Těšín regions

Název práce

Kategorie národnosti a sčítání lidu v roce 1921 a 1930 na Hlučínsku a Těšínsku

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval svému vedoucímu bakalářské práce PhDr. Václavu Šmidrkalovi, Ph.D. za cenné rady, připomínky a odborné vedení v průběhu psaní práce a PhDr. Ondřeji Matějkovi, PhD. za trpělivost a mnoho podnětů v rámci bakalářských seminářů. Také bych chtěl poděkovat své rodině za podporu při psaní práce i během celého studia.

OBSAH

OBSAH.....	1
ÚVOD	2
1. TEORETICKO-METODOLOGICKÁ ČÁST.....	6
1.1 Základní teorie nacionalismu	6
1.2 Modernismus a etnosymbolismus	6
1.3 Konstruktivismus	8
1.4 Primordialismus a perenialismus.....	9
1.5 Národ a národnost	10
1.6 Sčítání lidu.....	12
1.7 Národnost ve sčítáních lidu před rokem 1918	13
1.8 Národnost jako kategorie při sčítáních lidu v letech 1921 a 1930.....	16
1.9 Občané bez národního sebeuvědomění	17
2. TĚŠÍNSKO	20
2.1 Československé úřady a obyvatelé polské národnosti.....	20
2.2 Zavedení kategorie Šlonzák při sčítání lidu 1921.....	21
2.3 Šlonzáci a sčítání lidu v roce 1930.....	23
2.4 Důsledky zavedení kategorie Šlonzák.....	24
3. HLUČÍNSKO	25
3.1 Mateřský jazyk jako hlavní kritérium určení národnosti	25
3.2 Nesprávné odpovědi.....	26
3.3 Druhý cenzus 1930.....	28
3.4 Národnost obyvatel meziválečného Hlučínska.....	30
3.5 Specifika zjišťování národnosti na Hlučínsku a Těšínsku.....	30
4. ZÁVĚR.....	33
SUMMARY.....	35
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	36

ÚVOD

Regiony Těšínska a Hlučínska představovaly v rámci meziválečné Československé republiky specifické oblasti, jejichž obyvatelé se díky rozdílné historické zkušenosti neztotožňovali s německou, polskou či československou národností, ale o to silnější vazby cítili ke svému rodnému kraji. To sebou přineslo řadu výzev pro nově vzniklou Československou republiku, které připadl úkol postarat se o nejschůdnější možné ekonomické a politické začlenění Hlučínska a Těšínska do nového státu.

V meziválečném období proběhla na území Československa dvě sčítání lidu v letech 1921 a 1930. Účelem sčítání lidu je sběr a analýza získaných údajů o zjišťovaných osobách, přičemž otázka národnosti představuje vždy jedno z nejvíce ožehavých témat. V obou těchto sčítáních byla přítomna povinná otázka na uvedení národnosti dotazovaného. Zástupci československých úřadů si velmi dobře uvědomovali význam výsledků vzešlých z údajů o národnosti obyvatel ve sčítaných územích Těšínska a Hlučínska.

Díky osobním vazbám na zkoumané regiony jsem se vždy zajímal o jejich historii, což mě přivedlo k myšlence ponořit se do ní hlouběji formou bakalářské práce. U tamějších obyvatel lze nalézt specifický přístup k pojetí národnosti jedince, což se naplno projevilo při sčítáních lidu a představuje základ pro tuto práci. Hlavní otázky, na které se práce snaží najít odpověď jsou následující. Jakým způsobem se československé úřady vypořádaly s problematikým zařazením obyvatel Hlučínska a Těšínska z hlediska národnosti, a jak se tato skutečnost podepsala na výsledcích meziválečných sčítání lidu?

Hlavním předmětem bakalářské práce je představit, jakými nástroji a postupy si československé orgány vykládaly ve svůj prospěch pojem národnosti povinně uváděný v rámci dvou celostátních sčítání lidu v letech 1921 a 1930. Mimo jiné se jednalo o nejasnost a neurčitost pojmů národnost a národ, které patří dodnes v sociálních vědách a demografii obecně mezi těžko definovatelné koncepty.

Bakalářská práce představuje byrokratické a legislativní postupy československých úřadů, které se pomocí flexibilního pojetí termínu národnosti snažily dosáhnout největšího možného zastoupení obyvatel české či československé národnosti mezi obyvateli Těšínska a Hlučínska.

Tyto postupy jsou následně konfrontovány s analýzou výsledků sčítání lidu v letech 1921 a 1930 v regionech Těšínska a Hlučínska.

Cílem bakalářské práce je prokázat, že rozdílné pojetí konceptu národnosti československými úřady při sčítání lidu v oblastech Těšínska a Hlučínska v oficiálních sčítáních lidu v letech 1921 a 1930 mělo vliv na počet obyvatel, kteří se v těchto dvou územích oficiálně přihlásili k československé národnosti.

Práce je rozdělena do čtyř částí. V první části jsou představeny nejdůležitější teorie nacionalismu, dále jsou představeny základní definice pojmů národ a národnost společně s definicí samotného sčítání lidu. První část je zakončena historickým kontextem sčítání lidu v Rakousko-Uhersku, na který navazují teoretická východiska, z nichž vycházely československé úřady při definici národnosti ve sčítáních lidu v roce 1921 a 1930. Ve druhé části nalezneme analýzu situace v regionu Těšínska, kde je představen koncept označení za tzv. Šlonzáka. Ve třetí části je stejné analýze podroben region Hlučínska, když je představen institut nesprávných odpovědí a koncept striktního určování národnosti jedince na základě jeho mateřského jazyka moravštiny. V poslední části se nachází závěr a shrnutí poznatků zjištěných v bakalářské práci.

Analýza literatury

První skupinu tvoří literatura týkající se teoreticko-metodologického základu bakalářské práce. Mezi nejdůležitější autory zabývající se nacionalismem, národy a národnostmi patří bezesporu Ernest Gellner s knihou *Národy a nacionalismus*¹, dále Benedict Anderson s knihou *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*², a také Anthony Smith s knihou *Myths and Memories of the Nation*.³ Podkategorii konstruktivismu zastupuje především David Brown s knihou *Contemporary Nationalism: Civic, Ethnocultural and Multicultural Politics*.

¹ Ernest André Gellner, *Národy a nacionalismus* (Praha: Tiskárna Příbram, 1993), <https://ndk.cz/view/uuid:491900f0-d061-11e7-a208-005056827e52?page=uuid:c8612560-0caf-11e8-8ee4-005056825209> (staženo 3. května 2021).

² Benedict Anderson a Martin Procházka, *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. (Praha: Karolinum, 2008) <https://ndk.cz/uuid/uuid:aafe2d90-d262-11e4-a19f-001018b5eb5c> (staženo 3. května 2021).

³ Anthony David Smith, *Myths and Memories of the Nation*, (New York: Oxford University Press, 1999), <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=e000xww&AN=56465&lang=cs&site=ehost-live&scope=site>. (staženo 3. května 2021).

Z českých autorů je bezesporu zapotřebí uvést Miroslava Hrocha a jeho dvě knihy *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*⁴ a *Pohledy na národ a nacionalismus*.⁵ Základ definice termínu sčítání lidu představuje kniha *Velký sociologický slovník*⁶ od Miloslava Petruska a kolektivu, jejichž poznatky jsou doplněny o definice Mezinárodního statistického institutu⁷ a Organizace spojených národů⁸. V souvislosti s aspektem národnostní indifference je důležité zmínit Taru Zahra a její knihu *Kidnapped Souls. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948*⁹, historika Geralda Stourzhe s knihou *Der Umfang der österreichischen Geschichte. Ausgewählte Studien 1990-2010*¹⁰, a také Jamese Bjorka s knihou *Neither German nor Pole: Catholicism and National Indifference in a Central European Borderland*.¹¹

Samotné historii meziválečného Těšínska se věnuje Jiří Bílek v knize *Kyselá těšínská jablíčka: československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938, 1945*.¹² Největším odborníkem na poměry v meziválečném Těšínsku je Dan Gawrecki, když v rámci bakalářské práce čerpám z jeho knihy *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938*.¹³ Pravděpodobně

⁴ Miroslav Hroch, *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*. (Praha: Lidové noviny, 1999).

⁵ Miroslav Hroch, *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*, (Praha: Sociologické nakladatelství, 2003), <https://ndk.cz/uuid/uuid:f31ecea0-e224-11e4-8ed4-001018b5eb5c> (staženo 3. května 2021).

⁶ Miloslav Petruska, Hana Maříková a Alena Vodáková. *Velký sociologický slovník*. (Praha: Karolinum, 1996), <https://ndk.cz/uuid/uuid:51879ac0-3371-11e4-8e0d-005056827e51> (staženo 3. května 2021).

⁷ Carol C. House, „Statistical Aspects of a Census“, *NASS Research Reports 235076, United States Department of Agriculture, National Agricultural Statistics Service.*, 1. (2001): 1-12, https://www.nass.usda.gov/Education_and_Outreach/Reports,_Presentations_and_Conferences/allreports/Statistical_Aspects_of_a_Census.pdf (staženo 3. května 2021).

⁸ United Nations, „Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses“ *Statistical Papers: Series M* č. 67/Rev. 2. (2008), https://unstats.un.org/unsd/demographic/sources/census/docs/P&R_Rev2.pdf (staženo 3. května 2021).

⁹ Tara Zahra, *Kidnapped Souls. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948*. (Ithaca and London, Cornell University Press, 2008).

¹⁰ Gerald Stourzh. „The Ethnicizing of Politics and “National Indifference” in Late Imperial Austria“ in *Der Umfang der österreichischen Geschichte. Ausgewählte Studien 1990-2010*. (Vienna, Böhlau Verlag, 2018).

¹¹ James Edward Bjork, *Neither German nor Pole: Catholicism and National Indifference in a Central European Borderland* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2008), <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=e000xww&AN=310178&lang=cs&site=ehost-live&scope=site> (staženo 3. května 2021).

¹² Jiří Bílek, *Kyselá těšínská jablíčka: československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938, 1945*. (Praha: Epoque, 2018).

¹³ Dan Gawrecki, *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938*. (Český Těšín: Muzeum Těšínska, 1999).

nejobsáhlejší aktuální souhrnný soubor informací o národnostních poměrech na Těšínsku i Hlučínsku vyplývajících z meziválečných sčítání lidu nalezneme v prvním a druhém díle knih Pavla Kladiwy a kolektivu *Národnostní statistika v českých zemích 1880-1930: mechanismy, problémy a důsledky národnostní klasifikace*¹⁴, z nichž jsem také čerpal.

Hlučínsku se zase věnuje Vilém Plaček ve svých knihách, mimo jiné v *Prajzáci, aneb, K osudům Hlučínska 1742-1960*.¹⁵ Znovu zde lze čerpat z knih Pavla Kladiwy a kolektivu. Přesná data jsem čerpal z poznatků Antonína Boháče, který byl ústřední postavou obou meziválečných sčítání lidu a nabyté informace sepsal v knihách *Národnostní mapa republiky Československé: podrobný popis národnostních hranic, ostrovů a menšin*¹⁶, a dále ve *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921*.¹⁷

Nařízení vlády a nálezy soudů představují právní základ teoretických východisek pro uskutečnění sčítání lidu. Z těchto dokumentů se dozvídáme oficiální postupy československých úřadů při sčítání obyvatel. Mezinárodní smlouvy představovaly smluvní zakotvení pro připojení Těšínska a Hlučínska k Československé republice, které i po připojení ovlivňovaly vývoj na těchto územích, například skrze nástroj možnosti optování hlučínských občanů pro německé občanství podle Smlouvy o státním občanství mezi republikou Československou a Německem.¹⁸

Tuto bakalářskou práci je možné podřadit pod skupinu sekundární literatury, jelikož zde dochází k analýze nástrojů československých úřadů pro zvýšení zastoupení obyvatel československé národnosti ve dvou konkrétních územích Hlučínska a Těšínska při využití primárních zdrojů.

¹⁴ Pavel Kladiwa et. al., *Národnostní statistika v českých zemích 1880-1930: mechanismy, problémy a důsledky národnostní klasifikace*. (Ostrava: Ostravská univerzita, 2016).

¹⁵ Vilém Plaček, *Prajzáci, aneb, K osudům Hlučínska 1742-1960*. 2., upr. a dopl. vyd. (Háj ve Slezsku: František Maj, 2007).

¹⁶ Antonín Boháč a spol., *Národnostní mapa republiky Československé: podrobný popis národnostních hranic, ostrovů a menšin*. (Praha: Národopisný Věstník Československý, 1926), <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/1239> (staženo 3. května 2021).

¹⁷ *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921*. (Praha: Státní úřad statistický, 1924), <https://ndk.cz/view/uuid:030dffc0-7615-11e8-87bd-005056827e52?page=uuid:fcf08e40-a653-11e8-830e-005056825209> (staženo 3. května 2021).

¹⁸ Článek 7 mezinárodní smlouvy č. 308/1922 Sb., Smlouva o státním občanství mezi republikou Československou a říší Německou.

1. TEORETICKO-METODOLOGICKÁ ČÁST

Před analýzou byrokratických postupů československých úřadů je nutné si nejdříve vymežit základní pojmy používané v bakalářské práci. Nejdříve budou představeny nejdůležitější teorie nacionalismu, na které následně naváže představení základních definic spolu velmi úzce souvisejících pojmů národa a národnosti. Nakonec bude představen pro tuto bakalářskou práci zásadní pojem sčítání lidu.

1.1 Základní teorie nacionalismu

Samotný termín nacionalismus je v odborné sféře poměrně nový, když podle Miroslava Hrocha se tento termín dostal do slovníku odborné literatury až v meziválečném období.¹⁹ Navzdory tomu se však nejedná o termín se všeobecně přijímanou definicí a významem, když můžeme od sebe odlišit několik rozdílných konceptů. Obecně se v odborné literatuře objevuje rozdělení nacionalismu na modernismus, etnosymbolismus, primordialismus a perenialismus. Pro tuto práci hraje velkou roli také podkategorie konceptu modernismu zvaná konstruktivismus. Jedním z hlavních rozdílů mezi těmito koncepty je skutečnost, kdy podle nich dochází ke vzniku národa.

1.2 Modernismus a etnosymbolismus

Modernismus je koncept nacionalismu, který považuje nacionalismus za výdobytek „moderní“ doby, z čehož pramení i jeho označení. Sami představitelé tohoto směru se neshodují, co lze považovat za počátek moderní doby a tedy i určení doby vzniku nacionalismu. Ernest Gellner spojoval vznik nacionalismu s obdobím vzniku průmyslové revoluce konce 18. století a do podobného období jej zasadil i Benedict Anderson, který označuje nacionalismus za kulturní artefakt, kterému lze porozumět pouze po analýze historie, vývoje v rámci času a emocionální

¹⁹ Hroch, *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*, 11.

legitimitě.²⁰ Eric Hobsbawm zasazuje vznik tzv. „národního vědomí“, tedy podle něj jakousi první fázi A nacionalismu, do 19. století.²²

Modernisté chápou nacionalismus jako předpoklad pro vznik národa, tedy že nacionalismus tvoří národy. Modernismus proto už ze své podstaty vylučuje existenci nacionalismu v „předmoderní“ době, s čímž souhlasí Hobsbawm, když podle jeho definice jednotlivé národy patří výlučně ke konkrétnímu a historicky nedávnému, tedy modernímu, období.²³

S tím se neshoduje koncept nacionalismu zvaný etnosymbolismus, jehož nejznámějším zástupcem je Anthony Smith. Podle Smithe nacionalismus existoval již v předmoderních společnostech a národy považuje za „potomky předchozích etnických komunit“.²⁴ Jako příklad takové společnosti uvádí Židy. Smith však zároveň představuje koncept etnosymbolismu, který v sobě kombinuje prvky moderní i předmoderní doby.²⁵ Smith představuje nacionalismus s prvky symbolismu, a především etnické společenství, tzv. ethnie, jako základní jednotku národa.²⁶ Národ je podle Smithe sdílenou kulturní identitou jeho členů a kombinuje prvky starších předmoderních identit společně s moderními národními identitami. Modernisté podle Smithe úmyslně opomíjejí existující předmoderní společenství a jejich kulturu, které podle něj tvoří kořeny pro moderní nacionalismus. Podle etnosymbolistů jsou hybnou silou modernismu předmoderní mýty, paměť, tradice a symboly předmoderních společností.²⁷

²⁰ Ernest André Gellner, *Národy a nacionalismus* (Praha: Tiskárna Příbram, 1993), 13, <https://ndk.cz/view/uuid:491900f0-d061-11e7-a208-005056827e52?page=uuid:c8612560-0caf-11e8-8ee4-005056825209> (staženo 3. května 2021).

²¹ Benedict Anderson a Martin Procházka, *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. (Praha: Karolinum, 2008), 20, <https://ndk.cz/uuid/uuid:aafe2d90-d262-11e4-a19f-001018b5eb5c> (staženo 3. května 2021).

²² Eric Hobsbawm a Pavel Pšeja, *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*, (Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000), 14-16, <https://ndk.cz/uuid/uuid:3ec23e20-d929-11e2-b28b-001018b5eb5c> (staženo 3. května 2021).

²³ Eric Hobsbawm a Pavel Pšeja, *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*, (Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000), 14-16, <https://ndk.cz/uuid/uuid:3ec23e20-d929-11e2-b28b-001018b5eb5c> (staženo 3. května 2021).

²⁴ Anthony Giddens a Philip W. Sutton, ed., *Sociologie*. (Praha: Argo, 2013), 949.

²⁵ *Ibid.*, 949.

²⁶ Miroslav Hroch, *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*, (Praha: Sociologické nakladatelství, 2003), 17, <https://ndk.cz/uuid/uuid:f31ecea0-e224-11e4-8ed4-001018b5eb5c> (staženo 3. května 2021).

²⁷ Anthony David Smith, *Myths and Memories of the Nation*, (New York: Oxford University Press, 1999), 9, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=e000xww&AN=56465&lang=cs&site=ehost-live&scope=site>. (staženo 3. května 2021).

Adrian Hastings zase nesouhlasí s premisou nacionalismu jako předpokladu pro vznik národů, když podle něj může naopak i nacionalismus vzejít z národu. Jako příklad tohoto obráceného pořadí Hastings přináší skotský nacionalismus v průběhu 14. století, kdy zdejší války o nezávislost z područí anglické dominance měly za následek vzestup nacionalismu u zdejších obyvatel, či nizozemský boj o nezávislost v 17. století, který byl veden jako náboženský konflikt protestantského severu proti katolickému jihu. Jakmile však došlo ke vzniku nezávislého Nizozemska, poměrně rychle se hlavním pojítkem zdejších obyvatel stal nacionalismus na úkor společného protestantského náboženství.²⁸ S představou nacionalismu tvořícího národy se neztotožňuje ani Miroslav Hroch či Eugen Lemberg, když druhý jmenovaný definoval nacionalismus jako oddanost nadosobnímu státu, nehledě na to, zda tímto státem byl kmen či určitá etnická skupina.^{29,30}

1.3 Konstruktivismus

Pro účely této práce velmi důležitou podkategorií modernismu představuje konstruktivistická teorie nacionalismu. Podle této teorie vznikly dnešní relativně homogenní národy uměle v moderní době v souvislosti se společenskými a ekonomickými změnami průmyslové revoluce a nemají podle konstruktivistů historický základ či oporu v reálné historické entitě.³¹ David Brown vysvětluje nacionalismus v této teorii jako ideologii vytvořenou novými politickými elitami v moderním státě, které se snaží vynaleznout nové legitimizační prostředky k nahrazení symbolů zanikajících státních útvarů, říší a monarchií, mezi něž lze zařadit například odvození práva vládců na vládu od Boha.³²

²⁸ Adrian Hastings, *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*, (Cambridge, Cambridge University Press, 1997), 28, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=e000xww&AN=55863&lang=cs&site=ehost-live&scope=site> (staženo 3. května 2021).

²⁹ Hroch, *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*, 11.

³⁰ Miroslav Hroch, *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*, (Praha: Sociologické nakladatelství, 2003), 16, <https://ndk.cz/uuid/uuid:f31ecea0-e224-11e4-8ed4-001018b5eb5c> (staženo 3. května 2021).

³¹ Christian Wicke, „Constructivism in the History of Nationalism since 1945“, in *S Berger and E Storm: Writing the History of Nationalism*, (Utrecht University, 2019), 134, https://www.researchgate.net/publication/336313163_Constructivism_in_the_History_of_Nationalism_since_1945_in_S_Berger_and_E_Storm_Writing_the_History_of_Nationalism_2019 (staženo 3. května 2021).

³² David Brown, *Contemporary Nationalism: Civic, Ethnocultural and Multicultural Politics*, (London: Routledge, 2000), 30, <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/38048/1/9.pdf> (staženo 3. května 2021).

Národ podle této podkategorie představuje pouze jazykovou kategorii, národy nejsou samostatně svébytnými entitami, jedná se pouze o sdílenou představu jeho příslušníků.³³ Brown představuje příklad baskického nacionalismu ve Španělsku v 19. století, který byl ideologickým výtvorem zdejších obyvatel obávajících se sociálních změn souvisejících s integrací do Španělska a prudkou industrializací. Hlavní motor zdejšího nacionalismu tvořila baskičtina, jazyk patřící do specifické jazykové rodiny a naprosto odlišný od románské španělštiny dominující ve zbytku Španělska. Baskičtina představovala spojovací prvek pro obyvatele hlásící se k baskickému nacionalismu, když plnila funkci kulturního symbolu a symbolu nezávislosti tamějšího obyvatelstva na zbytku Španělska. Tento symbolický význam je možné vysledovat z oficiálních statistik, z nichž vyplývá, že pouze menšina obyvatel Baskicka dokázala hovořit, číst a psát v baskickém jazyce v době rozmachu baskického nacionalismu v druhé polovině 19. století. Navzdory tomu však převážná většina obyvatel stálo o to, aby byla baskičtina ustanovena jazykem vyučování na školách.³⁴ Tento postoj byl veden snahou o vychování generace nových obyvatel, kteří budou většinově ovládat baskičtinu a bude pro ně tedy jednodušší se ztotožnit s myšlenkou baskického nacionalismu a odmítnout španělskou národní identitu.

1.4 Primordialismus a perenialismus

Rozdílné pojetí nacionalismu představují představitelé primordialismu, podle nichž se společnost již odjakživa přirozeně dělí na jednotlivé národy. Koncept národa je postaven na roveň termínům jako je biologické příbuzenství či jazyk. Podle příznivců tohoto konceptu národ vyplývá z lidské přirozenosti. Asi nejznámější zástupce tohoto směru Anthony Smith představuje myšlenku primordialismu postaveného na přesvědčení, že společnost se přirozeně dělí na národy, přičemž nacionalismus je všudypřítomným a univerzálním prvkem ve společnosti.³⁵

³³ Tomáš Hirt, „Přehled základních tezí modernistického pojetí nacionalismu“, *AntropoWeb*, ZČU v Plzni. (číslo 2-3/2007): 28, http://www.antropoweb.cz/media/webzin/AntropoWEBZIN%202-3_2007.pdf (staženo 3. května 2021).

³⁴ David Brown, *Contemporary Nationalism: Civic, Ethnocultural and Multicultural Politics*, (London: Routledge, 2000), 74, 80, <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/38048/1/9.pdf.pdf> (staženo 3. května 2021).

³⁵ Anthony David Smith, *Myths and Memories of the Nation*, (New York: Oxford University Press, 1999), 3-4, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=e000xww&AN=56465&lang=cs&site=ehost-live&scope=site>. (staženo 3. května 2021).

V mnohém velmi podobný koncept perenialismu podle Smithe spočívá v přesvědčení, že národy a nacionalismus sice podobně jako podle primordialistů existovaly v průběhu veškerých dějin, avšak nejedná se o skutečnost, která by byla lidem přirozená. Národy vznikají či zanikají, ale jsou vždy nějaké přítomny, když jako příklad předkládá Smith starověký Egypt a Babylón.³⁶ Z pohledu perenialismu i primordialismu se tedy při zkoumání historie lidstva v zásadě v každém historickém období a každé geografické oblasti setkáváme s určitými národy.

1.5 Národ a národnost

Podobně jako v případě nacionalismu, i v případě termínů národa a národnosti se v odborné literatuře setkáme s mnoha rozdílnými definicemi. Jedná se o jedny z nejsložitěji vymežitelných pojmů ve společenských vědách a neexistuje všeobecný konsensus mezi akademiky v definování těchto základních pojmů.

Jedním z prvních, kdo se pokusil o definici národa byl francouzský historik Ernest Renan, který ve své přednášce *Co je to národ?* představuje národ jako výsledek dvou věcí, z nichž jedna náleží minulosti a druhá přítomnosti. První a důležitější věc se týká společných předků, kteří nám po sobě zanechali společné dědictví a slávu, tedy národní hrdost. Druhá věc vyvěrá z první, když na základě národní hrdosti máme společnou vůli v současnosti konat velké věci. Renan tyto dva aspekty propojuje v definici národa jako bytosti, utvářené oběťmi, které byly přineseny, a které teprve jsme připraveni přinést.³⁷

Ernest Gellner zase představuje svůj koncept národnosti, ve kterém nezapře svou příslušnost k modernistickému pojetí nacionalismu. Národnost podle něj představuje konstrukt nacionalismu vzešlého ze společenských změn doprovázejících období průmyslové revoluce. Průmyslová revoluce představovala katalyzátor společenského pokroku a změn, k nimž zajisté patřilo i období národního obrození a vznik novodobých konceptů národů. Samotné definice národnosti nám Gellner představuje dvě, definici kulturní a voluntaristickou. Podle kulturní

³⁶ Anthony David Smith, *Myths and Memories of the Nation*, (New York: Oxford University Press, 1999), 5, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=e000xww&AN=56465&lang=cs&site=ehost-live&scope=site>. (staženo 3. května 2021).

³⁷ Martin Profant, *Národ a občanství: čítanka textů: František Palacký, Hubert Gordon Schauer, Ernest Renan, George Orwell, Hannah Arendtová, Jürgen Habermas*, (Praha, SPHV, 2008), 124-125, <https://ndk.cz/uuid/uuid:1d3cd3d0-39bc-11e7-82f6-001018b5eb5c> (staženo 3. května 2021).

definice jsou dva lidé příslušníky stejné národnosti za předpokladu, že sdílejí stejnou kulturu, složenou ze souboru myšlenek, představ, způsobů chování a dorozumívání. V rámci voluntaristické definice Gellner rozvíjí myšlenku dobrovolného vzájemného uznání lidí za společné příslušníky daného národa jako předpoklad pro vznik národa.³⁸

Benedict Anderson také pracuje s myšlenkami voluntaristické definice vzájemného uznání členů jednoho národa, když píše, že z důvodu velké početnosti příslušníků národa a rozdílů mezi jednotlivými lidmi je zapotřebí vytvořit si nějakou představu o sounáležitosti, aby se mohl člověk považovat za součást tak neuchopitelně veliké masy lidí. Příslušníci jednoho národa sdílejí představu, že všichni společně tvoří samostatnou suverénní politickou jednotku. Národ jako takový existuje pouze v myslích jeho příslušníků, proto Anderson nabízí označení národa za „pomyslné politické společenství vytvořené v představách“. Jako společné znaky národa, které umožňují jeho příslušníkům se navzájem identifikovat za osoby pocházející ze stejného národa, uvádí jazyk tisku a knih a mateřský jazyk.³⁹

V českém kontextu se definicí národa zabývá Miroslav Hroch, který představuje pro něj tři nezbytné charakteristiky národa. První je častější komunikace a sdílení s ostatními příslušníky daného národa než s osobami vně národa, které je docíleno sdíleným jazykem. Za druhý aspekt označuje existenci sdílených zážitků, zkušeností, obecně minulosti národa, ve kterém nalezneme podobnost s definicí Ernesta Renana. Poslední charakteristikou je koncept rovnosti všech příslušníků národa. Tato poslední charakteristika podle Hrocha představuje nejdůležitější kritérium pro vymezení moderního národa po průmyslové revoluci, jelikož koncept rovnosti je jako jediný ze tří předestřených charakteristik neuskutečnitelný v podmínkách z podstaty věci nerovného feudálního systému.⁴⁰

I v rámci definic národa se setkáváme s tzv. primordialistickým pojetím. Národ je v tomto pojetí odvěkým společenstvím, které může zanikat a znovu se oživovat, avšak je vždy v rámci

³⁸ Ernest André Gellner, *Národy a nacionalismus* (Praha: Tiskárna Příbram, 1993), 18, <https://ndk.cz/view/uuid:491900f0-d061-11e7-a208-005056827e52?page=uuid:c8612560-0caf-11e8-8ee4-005056825209> (staženo 3. května 2021).

³⁹ Benedict Anderson a Martin Procházka, *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. (Praha: Karolinum, 2008), 21-22, <https://ndk.cz/uuid/uuid:aafe2d90-d262-11e4-a19f-001018b5eb5c> (staženo 3. května 2021).

⁴⁰ Hroch, *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*, 10-11.

dějin přítomný. Při snaze o definici národa se v rámci primordialistického pojetí operuje s národem jako souborem politických státních vazeb, či někdy s národem postaveným na pokrevním příbuzenství jeho příslušníků, tzv. „pouto krve“. Podle Hrocha například představa českého národa, obecně rozšířená v době národního obrození v druhé polovině 19. století, vychází z historického práva být uznán jako národ. Bohatá historie českého národa byla vystavena na odiv jako důkaz existence a velikosti českého národa, kterou se upevňovala národní hrdost.⁴¹ Tuto představu lze ve své podstatě označit za primordialistickou.

1.6 Sčítání lidu

Definici sčítání lidu nalezneme ve *Velkém sociologickém slovníku* jako sběr, zhodnocení, analýza a publikování vybraných demografických, ekonomických a sociologických údajů k určitému okamžiku týkající se všech osob v zemi.⁴² Podobně definuje slovo census Mezinárodní statistický institut v Haagu, který představuje definici sčítání lidu či cenzu jako úplného výčtu obyvatelstva nebo skupiny obyvatelstva k určitému sledovanému období na základě definovaných znaků.⁴³ Mezinárodní organizace OSN zase vypočítává několik nezbytných aspektů sčítání obyvatel, mezi něž řadí individualizaci, jednotný způsob sčítání na předem vymezeném území, konání v jenom určeném období a pravidelné opakování. Přičemž aspekt individualizace v tomto případě znamená, že každý jedinec je samostatně sčítán, odděleně od ostatních jedinců.⁴⁴

Součástí sčítání lidu bývá několik povinných kategorií k vyplnění pro všechny sčítané osoby, mezi nejčastější patří jméno a příjmení osoby, bydliště, místo narození, a často i národnost. V této práci se zaměřím právě na aspekt národnosti ve dvou sčítáních lidu v Československu v

⁴¹ Miroslav Hroch, *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*, (Praha: Sociologické nakladatelství, 2003), 14, <https://ndk.cz/uuid/uuid:f31ecea0-e224-11e4-8ed4-001018b5eb5c> (staženo 3. května 2021).

⁴² Miloslav Petrusek, Hana Maříková a Alena Vodáková. *Velký sociologický slovník*. (Praha: Karolinum, 1996), 970, <https://ndk.cz/uuid/uuid:51879ac0-3371-11e4-8e0d-005056827e51> (staženo 3. května 2021).

⁴³ Carol C. House, „Statistical Aspects of a Census“, *NASS Research Reports 235076, United States Department of Agriculture, National Agricultural Statistics Service.*, 1. (2001): 1, https://www.nass.usda.gov/Education_and_Outreach/Reports,_Presentations_and_Conferences/allreports/Statistical_Aspects_of_a_Census.pdf (staženo dne 3. května 2021).

⁴⁴ United Nations, „Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses“ *Statistical Papers: Series M* č. 67/Rev. 2. (2008): 30, https://unstats.un.org/unsd/demographic/sources/census/docs/P&R_Rev2.pdf (staženo 3. května 2021).

letech 1921 a 1930, jelikož na něm bude demonstrován přístup československého státu k příslušníkům menšinových národností na územích Těšínska a Hlučínska.

Cílem zjišťování národnosti při sčítání lidu je zachycení národnostních poměrů na daném území pro navazující statistické účely. Údaje vyplývající ze sčítání lidu mají reálné dopady na každodenní život obyvatel. Mezi jeden z institutů, který odvíjí svou činnost z výsledků sčítání lidu, patří například menšinové školy pro osoby s menšinovou národností. Tyto školy vznikaly v obcích s nejméně 20procentním zastoupením obyvatel menšinové národnosti.⁴⁵ Mezi další institut lze zařadit umožnění komunikace se státními úřady v menšinovém jazyce, což znamenalo přijímání podání a vydávání vyřízení těchto podání jak v československém, tak i v jazyce podání, tedy menšinovém. I v případě tohoto oprávnění bylo zapotřebí, aby se nejméně 20 procent státních občanů v daném soudním okrese přihlásilo k menšinové národnosti.⁴⁶

Při sčítáních lidu v letech 1921 a 1930 dále do hry vstupují zájmy československého státu na výsledcích cenzu, když bude prokázáno, že role sčítání lidu mělo sloužit legitimizační funkci. Statistické informace získané o obyvatelích Těšínska a Hlučínska se československý stát snažil úmyslně ovlivnit za účelem prokázat vysoké zastoupení obyvatel československé národnosti, s cílem potvrdit legitimitu československého nároku na tyto oblasti získané po skončení první světové války. V rámci sčítání lidu se nám zde tedy střetávají zájmy dvou aktérů, na jedné straně národnostních agitátorů vedených snahou o zachování či nabytí menšinových práv garantovaných zákonem, a na straně druhé mezinárodní zájmy československého státu.

1.7 Národnost ve sčítáních lidu před rokem 1918

V českých zemích bylo z podnětu Marie Terezie první sčítání lidu provedeno již v roce 1754.⁴⁷ V něm se však ještě nezjišťovala národnost dotazovaných. Otázka národnosti představovala jedno z hlavních témat až na prvním mezinárodním statistickém kongresu v roce 1853 v Bruselu. Zde bylo rozhodnuto, že tzv. langue parlée, v češtině obcovací jazyk bude sloužit jako rozhodné kritérium pro určení národnosti člověka při sčítání lidu, když obcovacím

⁴⁵ Nařízení vlády ze dne 3. února 1926 č. 17/1926 Sb.

⁴⁶ § 2 zákona č. 122/1920 Sb., podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé.

⁴⁷ Miloslav Petrusek, Hana Maříková a Alena Vodáková. *Velký sociologický slovník*. (Praha: Karolinum, 1996), 971, <https://ndk.cz/uuid/uuid:51879ac0-3371-11e4-8e0d-005056827e51> (staženo 3. května 2021).

jazykem se rozuměl jazyk, kterým člověk hovoří při plnění svých každodenních povinností a ve svém okolí.

K dalšímu vývoji na poli sčítání lidu dochází na mezinárodním statistickém kongresu v Petrohradě v roce 1872, kde bylo rozhodnuto, že novým rozhodným kritériem pro zjišťování národnosti obyvatel bude mateřský jazyk. Proti těmto změnám však vystoupili zástupci Rakouska-Uherska, kteří požadovali odložení této změny, jelikož se obávali bouřlivého veřejného mínění národnostních skupin v monarchii a dále výsledků, které by zavedení této změny mohlo mít na postavení příslušníků většinových národností. Proto nebylo kritérium mateřského jazyka nakonec reflektováno ve sčítání lidu v rakouské části Rakouska-Uherska, v tzv. Předlitavsku, v roce 1880, když byla místo toho použita kategorie tzv. Umgangssprache, tedy obcovací řeči pro zjištění národnosti.⁴⁸ I v rámci obcovací řeči však nebylo člověku umožněno svobodně uvádět svou řeč. Existoval seznam devíti jazyků předem schválených úřady.⁴⁹ Tento seznam byl sestaven v roce 1849 v dokumentu zvaném Reichsgesetzblatt a nechyběly v něm čeština, němčina ani polština, avšak například slovenština byla uznána za samostatný jazyk až později a v původním seznamu nefigurovala.⁵⁰ Obcovací řeč zůstala hlavním kritériem až do rozpadu rakousko-uherské monarchie, když se podařilo zavést kritérium mateřského jazyka až při prvním československém sčítání lidu v roce 1921.

Za neochotou svázat kategorii národnosti s mateřským jazykem a naopak za zachováním obcovacího jazyka stály v Předlitavsku pragmatické důvody. Předně kritérium obcovací řeči umožňovalo člověku v průběhu života v jednotlivých sčítáních lidu změnit svou uvedenou národnost na jinou. Zároveň se tímto přístupem úřady vypořádaly s obyvateli, kteří se nechtěli identifikovat s žádnou ze schválených národností, tedy byli tzv. národnostně indiferentní. Tento přístup byl úředníky považován za prostředek národní jednoty, který měl zabránit vytvoření

⁴⁸ Rok Stergar a Tamara Scheer. „Ethnic Boxes: The Unintended Consequences of Habsburg Bureaucratic Classification." *Nationalities Papers* 46, č. 4 (2018): 580, <https://doi.org/10.1080/00905992.2018.1448374> (staženo 3. května 2021).

⁴⁹ *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921*. (Praha: Státní úřad statistický, 1924), 8, <https://ndk.cz/view/uuid:030dffc0-7615-11e8-87bd-005056827e52?page=uuid:fcf08e40-a653-11e8-830e-005056825209> (staženo 3. května 2021).

⁵⁰ Rok Stergar a Tamara Scheer. „Ethnic Boxes: The Unintended Consequences of Habsburg Bureaucratic Classification." *Nationalities Papers* 46, č. 4 (2018): 579, <https://doi.org/10.1080/00905992.2018.1448374> (staženo 3. května 2021).

skupin obyvatel trvale se identifikujících s jednou určitou národností. Dále volba obcovací řeči představovala nástroj, jak posílit relativní zastoupení obyvatel německé národnosti ve státě. Němci okupovali jako příslušníci privilegované skupiny obyvatel nejvyšší společenské pozice a němčina hrála ústřední roli jako jazyk veřejné správy.

Všechny uvedené skutečnosti představovaly základ pro neochotu rakouských úřadů zohledňovat při určování národnosti objektivní kritéria, v tomto případě určení národnosti jedince na základě jednoho daného mateřského jazyka. Volba obcovací řeči naopak umožňovala jedinci uvést svou národnost na základě svého vnitřního přesvědčení, jednalo se tedy o ryze subjektivní záležitost.⁵¹

Postavení němčiny posilovala taktéž skutečnost, že němčina všeobecně platila po celém Předlitavsku jako tzv. lingua franca při komunikaci mezi jednotlivými jazykovými skupinami neněmeckých obyvatel. Proto si němčinu jako obcovací řeč při sčítání lidu pragmaticky zvolilo velké množství občanů neněmecké národnosti čistě proto, že ji používali jako jazyk každodenní komunikace s ostatními občany monarchie a úřady. Často skloňovaným příkladem byl český pracovník v německé rodině, který celý den v práci hovořil německy, ale při návratu domů mluvil se svou vlastní rodinou již česky. Uvedením němčiny jako své obcovací řeči podle českých nacionalistů uváděl nesprávnou informaci, ačkoli se jednalo o jazyk, kterým jedinec hovořil na veřejnosti.⁵²

I přes veškerou snahu rakouských úřadů nabývala otázka národnosti v Rakousku-Uhersku od poloviny 19. století se vznikem národních obrození na významu a brzy se stala stěžejním politickým tématem i v Českých zemích a v českých politických kruzích.⁵³

⁵¹ Rok Stergar a Tamara Scheer. „Ethnic Boxes: The Unintended Consequences of Habsburg Bureaucratic Classification." *Nationalities Papers* 46, č. 4 (2018): 585, <https://doi.org/10.1080/00905992.2018.1448374> (staženo 3. května 2021).

⁵² David I. Kertzer a Dominique Arel. *Census and Identity: The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses. New Perspectives on Anthropological and Social Demography*. (Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2001), 101, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=e000xww&AN=112613&lang=cs&site=ehost-live&scope=site> (staženo 3. května 2021).

⁵³ Ibid, 101.

1.8 Národnost jako kategorie při sčítáních lidu v letech 1921 a 1930

Nová Československá republika vznikla v roce 1918 na základě principu práva československého národa na sebeurčení podle bodu číslo 10 v programu Čtrnáct bodů amerického prezidenta Woodrow Wilsona, a oficiálně prohlašovala československý národ za základ svého ústavního zřízení. Toto prohlášení nalezneme v preambuli k Ústavě z roku 1920 a dochází tak k zásadnímu odklonu od rakousko-uherského pojetí státu, který vždy deklaroval svůj mnohonárodnostní charakter. „*My, národ Československý, chtějíce upevniti dokonalou jednotu národa, zavésti spravedlivé řády v republice, zajistiti pokojný rozvoj domoviny československé, prospěti obecnému blahu všech občanů tohoto státu a zabezpečiti požehnání svobody příštím pokolením, přijali jsme ve svém Národním shromáždění dne 29. února 1920 ústavu pro Československou republiku, jejíž znění následuje.*“⁵⁴

První Československá republika byla tedy založena na idejích společného státu Čechů a Slováků a státní režim se snažil posílit toto ideové zakotvení skrze sčítání lidu. Bylo ve státním zájmu vykázat vysoké zastoupení obyvatel československé národnosti, a jistě i proto došlo ke změně metodiky zjišťování národnosti dotazovaných při sčítáních.

Podle nařízení vlády patřila při sčítání lidu národnost jedince vedle jeho pohlaví, rodinného stavu, stáří, domovské příslušnosti, náboženství a povolání, mezi údaje, kterým stát přisuzuje význam, a na jejichž správné zaznamenání bude kladen velký důraz.⁵⁵ Při zjišťování národnosti jedince při sčítání lidu v roce 1921 se československé úřady řídily metodikou s názvem „Návod, jak vyplniti jednotlivé sloupce sčítací archu“, podle které se pod pojmem národnosti měla uvést kmenová příslušnost jedince, přičemž za hlavní vnější znak národnosti se považoval mateřský jazyk. Byla zavedena výjimka pro Židy, jimž bylo povoleno uvést svou židovskou národnost. Výslovně však bylo zakázáno uvádět jako svou národnost příslušnost k určitému území.⁵⁶ Toto poslední ustanovení cíleně mířilo na osoby v oblastech s rozvinutou lokální

⁵⁴ Zákon, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky ze dne 29. února 1920, č. 121/1920 Sb. z. a n.

⁵⁵ § 3 nařízení vlády republiky Československé ze dne 30.10. 1920 č. 592/1920 Sb. zákonů a nařízení, jímž se provádí zákon o sčítání lidu ze dne 8. dubna 1920, č. 256/1920 Sb. zákonů a nařízení, 1920.

⁵⁶ *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921.* (Praha: Státní úřad statistický, 1924), 8, <https://ndk.cz/view/uuid:030dffc0-7615-11e8-87bd-005056827e52?page=uuid:fcf08e40-a653-11e8-830e-005056825209> (staženo 3. května 2021).

identitou. Na základě těchto metodik se hlavním a v praxi prakticky jediným určovacím kritériem pro zjištění národnosti stal mateřský jazyk jedince.

Podobně se postupovalo při druhém československém sčítání lidu v roce 1930. Právním základem pro zakotvení mateřského jazyka jako hlavního kritéria pro zjištění národnosti osoby se nově stalo Vládní nařízení ze dne 26. června 1930 o sčítání lidu v roce 1930. *„Národnost se zapisuje zpravidla podle mateřského jazyka. Jinou národnost, než pro kterou svědčí mateřský jazyk, lze zapsati jen tehdy, jestliže sčítaná osoba nemluví mateřským jazykem ani ve své rodině ani v domácnosti a úplně ovládá řeč oné národnosti. Židé mohou však vždy přiznati národnost židovskou.“*⁵⁷

Z vládního nařízení je patrné, že mateřský jazyk zůstal zachován jako hlavní kritérium pro zjištění národnosti jedince. Nicméně lze vysledovat, že po zkušenostech z minulého sčítání lidu zde byla zavedena oficiální benevolence vůči osobám, které nesouhlasily s národností určenou pouze a jedině na základě mateřského jazyka. Těmto osobám bylo při splnění daných podmínek umožněno zapsat jinou národnost, než kterou jim určoval jejich mateřský jazyk.

1.9 Občané bez národního sebeuvědomění

České země vstupovaly do období vzrůstajícího nacionalismu a národního obrození druhé poloviny 19. století jako mnohonárodnostní území. Identifikace s určitou národností se stala důležitou součástí života mnoha obyvatel, avšak bylo by mylné předpokládat, že by problematika národnosti byla všemi pokládána za klíčový aspekt jejich identity.

Naopak podobně jako v mnoha dalších oblastech střední a východní Evropy, i v meziválečném Československu nalezneme obyvatele, pro které byl pojem národnosti poměrně cizí. Badatelka Tara Zahra pro absenci identifikace s určitou národností užívá pojem tzv. „national indifference.“⁵⁸ Obyvatelé neidentifikující se s určitou národností se v Československu nacházeli zejména v oblastech styku německých a českých jazykových oblastí. Podle Zahry

⁵⁷ § 21 nařízení č. 86/1930 Sb., o sčítání lidu v roce 1930.

⁵⁸ Zahra, *Kidnapped Souls. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948*, 4-8.

bychom však mohli obyvatele bez národností identifikace naléznout také v oblastech Těšínska a především Hlučínska, kde to bylo dáno především jejich unikátním historickým vývojem.⁵⁹

Podle Geralda Stourzhe národnostně indiferentní obyvatelstvo definovalo několik znaků. Zaprvé jedinec této skupiny se vyznačuje loajalitou k zemi či k panovníkovi. Zadruhé, příslušník vcelku bezproblémově mění svou identifikaci s národností na základě sňatku, migrace, či sociální mobility, jednoduše tedy z čistě pragmatických důvodů. Za třetí, jedná se o jedince, u nichž bychom sice našli národnostní cítění, ale odmítali se přihlásit k myšlence tehdy často vyhoceného radikálního nacionalismu.⁶⁰

Zajímavým příkladem regionu osob národnostně indiferentních byla oblast Horního Slezska na pomezí Německa a Polska, která byla geograficky i kulturně velmi blízká regionu Těšínska a především Hlučínska. Obyvatelstvo Horního Slezska definoval James Bjork po skončení první světové války jako národnostně indiferentní. Podle Bjorka je možné vysledovat za touto absencí nacionalismu u zdejších obyvatel vliv obou táborů nacionalismu, německého a polského, kdy služba v německé a polské armádě, střídavé navštěvování německých a polských škol a volby v německých i polských zemských volbách v průběhu několika málo let měly za následek naprosté vyprázdnění pojmu nacionalismu pro zdejší obyvatele. Výsledkem byla pasivní odevzdanost a akceptace kterékoliv národnosti tamějších občanů.⁶¹ Problematika národnosti zdejších obyvatel a na ni navázané navštěvování německých či polských škol jejich dětí byla dokonce řešena před Stálým dvorem mezinárodní spravedlnosti u Společnosti národů, kde soud uznal existenci obyvatel bez národní identifikace.⁶²

Morgane Labbé dále představuje příklad obyvatelstva východních oblastí Polska, kterému bylo umožněno při polských sčítáních lidu v letech 1921 a 1931 uvést národnost „tutejsza“, která

⁵⁹ Tara Zahra, „Imagined Noncommunities: National Indifference as a Category of Analysis.“ *Slavic Review* 69, č. 1 (2010): 96, <http://www.jstor.org/stable/25621730> (staženo 3. května 2021).

⁶⁰ Gerald Stourzh. „The Ethnicizing of Politics and “National Indifference” in Late Imperial Austria“ in *Der Umfang der österreichischen Geschichte. Ausgewählte Studien 1990-2010*. (Vienna, Böhlau Verlag, 2018): 300-303.

⁶¹ James Edward Bjork, *Neither German nor Pole: Catholicism and National Indifference in a Central European Borderland* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2008), 271-272, <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=e000xww&AN=310178&lang=cs&site=ehost-live&scope=site> (staženo 3. května 2021).

⁶² Tara Zahra, „Imagined Noncommunities: National Indifference as a Category of Analysis.“ *Slavic Review* 69, č. 1 (2010): 105, <http://www.jstor.org/stable/25621730> (staženo 3. května 2021).

doslova znamenala „zdejší“. Tuto národnost mohli uvést obyvatelé, kteří nebyli schopni definovat svou národnost. Při sčítání lidu v roce 1931 se k této národnosti přihlásilo na 700 tisíc obyvatel.⁶³

Obecně lze konstatovat, že osoby nehlásící se k žádné z národností zůstávaly trnem v oku přesvědčeným nacionalistům i samotným státním úřadům, které se snažily využít instrumentu sčítání lidu pro kategorizování těchto obyvatel do jedné z povolených národností. Indiferentní obyvatelé představovali naprostý protiklad primordialistickému konceptu nacionalismu, podle kterého byla národnost chápána jako něco neodlučitelně spjatého s člověkem a vycházejícího z jeho lidské přirozenosti.⁶⁴

Jak vysvětluje konstruktivistická teorie nacionalismu, národnost byla u těchto indiferentních obyvatel vytvořena uměle vnějším vlivem na základě připoutání jejich mateřského jazyka k dané národnosti. Příkladem tohoto přístupu bylo zjišťování národnosti při sčítání lidu obyvatel Hlučínska a Těšínska, kde se tak dělo často i přes absenci vnitřní národnostní identifikace jednotlivce.

Zavedení jazyka jako hlavního kritéria pro určení národnosti u národnostně indiferentních obyvatel alespoň oficiálně vedlo k vyřešení otázek týkajících se jejich národnosti při sčítáních lidu, jelikož každé osobě bylo možné přiřadit jednu národnost.

⁶³ Morgane Labbe, „National indifference, statistics and the constructivist paradigm. The case of the Tutejsi (‘the people from here’) in interwar Polish censuses“, in *National Indifference and the History of Nationalism in Modern Europe*, ed. Maarten van Ginderachter, Maarten a Fox, Jon. (Milton Park, Abingdon: Routledge, 2019), 165, 168, 10.4324/9781315145402-9 (staženo 3. května 2021).

⁶⁴ Rok Stergar a Tamara Scheer. „Ethnic Boxes: The Unintended Consequences of Habsburg Bureaucratic Classification.“ *Nationalities Papers* 46, č. 4 (2018): 585, <https://doi.org/10.1080/00905992.2018.1448374> (staženo 3. května 2021).

2. TĚŠÍNSKO

Konec první světové války znamenal pro oblast Těšínska rozdělení mezi Československo a Polsko podél řeky Olše na základě arbitrážního rozhodnutí konference ve Spa z 28. července 1920.⁶⁵ Západní mocnosti se pokusily o vytvoření kompromisního řešení přijatelného pro obě strany v reakci na nedávnou sedmidenní válku mezi Československou republikou a Polskem. Podle plánu dohodových mocností měl o osudu Těšínska rozhodnout plebiscit, ve kterém by se zdejší obyvatelé vyjádřili, ke kterému státnímu celku chtějí patřit. K uskutečnění plebiscitu však nakonec z různých důvodů nedošlo a území historického Těšínska bylo rozděleno mezi Československo a Polsko na základě arbitráže. V konečném výsledku získalo Československo oblast o rozloze 56 % historického území Těšínského knížectví s 68 % obyvatel Těšínska, když byly zohledněny československé požadavky týkající se košicko-bohumínské dráhy spojující české země s východním Slovenskem.⁶⁶

2.1 Československé úřady a obyvatelé polské národnosti

Československo sice oficiálně v důsledku arbitráže získalo část historického Těšínska, avšak u zdejších obyvatel narazilo na skutečnost, že se podstatná část z nich neztotožňovala s novým státem a cítila se být Poláky. Polská republika tomuto sentimentu napomáhala po celé meziválečné období, kdy její zástupci otevřeně deklarovali nárok Polska na toto území a ambice si jej znovu přivlastnit.

Před sčítáním lidu v roce 1921 proto československé úřady vynaložily velké úsilí, aby jeho výsledky přinesly oporu pro legitimitu československého nárok na Těšínsko. Za tímto účelem potřebovaly zvýšit zastoupení obyvatel hlásících se k československé národnosti, a naopak snížit zastoupení obyvatel polské a německé národnosti. Při porovnání údajů pro území československého Těšínska při sčítáních lidu v letech 1910 a 1921 zjistíme, že toto úsilí bylo poměrně úspěšné. Během jedenácti let došlo k velmi výraznému nárůstu podílu Čechů na celkovém obyvatelstvu v politickém okrese Český Těšín. Pouhých 7 % zdejších obyvatel uvedlo jako svou obcovací řeč češtinu v roce 1910, kdy se ještě národnost určovala na základě

⁶⁵ Bílek, *Kyselá těšínská jablíčka: československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938, 1945*, 298.

⁶⁶ Bílek, *Kyselá těšínská jablíčka: československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938, 1945*, 108.

kritéria obcovací řeči. Při sčítání lidu v roce 1921, ve kterém se národnost již určovala primárně na základě mateřského jazyka, se již k československé národnosti přihlásilo celkem 36,5 % československých státních příslušníků na Těšínsku. Naproti tomu podíl obyvatel s polštinou jako obcovací řečí činil v roce 1910 celkem 82 % ze všech obyvatel Těšínska, což znamenalo výrazně vyšší podíl než v roce 1921, kdy počet obyvatel přihlášených k polské národnosti představoval 52,5 % obyvatel politického okresu Český Těšín.⁶⁷

V tomto ohledu je zajímavé, že v absolutních číslech došlo mezi lety 1910 a 1921 ke všeobecnému úbytku obyvatel na Těšínsku. Důvody proto mohly být spojeny se ztrátami způsobenými proběhlou první světovou válkou a prakticky bezprostředně následujícími epidemiemi španělské chřipky. Pokles obyvatel však nezaznamenaly všechny národnosti, když se počet obyvatel hlásících se k polské národnosti snížil o téměř polovinu, zatímco počet obyvatel hlásících se k československé národnosti se v tomto období zvýšil o celkových 64 tisíc příslušníků.⁶⁸

2.2 Zavedení kategorie Šlonzák při sčítání lidu 1921

Hlavním důvodem pro snížení zastoupení obyvatel polské národnosti však představovalo povolení československých úřadů, aby se místní obyvatelé mohli označit za tzv. Šlonzáky při sčítání lidu v roce 1921. Zavedení tohoto označení představovalo reakci československých úřadů na existenci obyvatel na Těšínsku, kteří sice hovořili zdejším dialektem polštiny s prvky češtiny, tzv. „po naszemu“, avšak nebyli ochotni se přihlásit k polské národnosti při sčítání lidu, což by bylo nutné při dodržení oficiálního kritéria mateřského jazyka jako hlavního kritéria pro zjištění národnosti jedince. Těmto jedincům, kteří se identifikovali spíše regionálně, když se považovali za obyvatele Slezska a trvali na svém „slezském“ původu a „slezské“ národnosti, bylo proto na území Těšínska povoleno označit se za Šlonzáky.⁶⁹ Toto označení bylo sice při

⁶⁷ *Statistický lexikon obcí na Moravě a ve Slezsku: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dub. 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.: vydán min. vnitra a stát. úř. statist. na zákl. výsledků sčítání lidu z 15. února 1921*, (Praha: Státní úřad statistický, 1924), XVIII, <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:d4258fd29df8688887eca9b10dbb8e85> (staženo 3. května 2021).

⁶⁸ Pavel Kladiwa et al., *Národnostní statistika v českých zemích 1880-1930: mechanismy, problémy a důsledky národnostní klasifikace*. II. díl. (Ostrava: Ostravská univerzita, 2016), 96.

⁶⁹ Gawrecki, *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938*, 14-15.

sčítání lidu zaevidováno, avšak zároveň se museli dotazovaní prohlásit za národnost československou, polskou nebo německou, ke které byli následně připočítáni.⁷⁰

Povolení označení za Šlonzáky bylo v přímém rozporu s obecnými pokyny a ideovým základem sčítání lidu, podle nichž národnost neměla být především zaměňována s identifikováním se s určitou oblastí či územím. Hlavním důvodem pro zavedení této kategorie byly obavy československých orgánů, že pokud by se obyvatelstvu neumožnilo zvolit si všeobecně neutrálně přijímané označení Šlonzák, převážná část zdejších obyvatel by se přihlásila k polské národnosti na základě podobnosti zdejšího nářečí s polštinou. Podle vyjádření prezidenta Zemské vlády slezské Šrámka, který byl zodpovědný a měl na starosti provedení sčítání lidu, by nezavedení institutu označení se za Šlonzáka mělo nepříznivé důsledky na výsledky sčítání lidu v regionu.⁷¹

Zavedením označení za Šlonzáka však bylo umožněno i osobám hovořícím zdejším nářečím označit se za Šlonzáka s národností československou. České úřady a noviny v regionu se dále snažily rozdmýchat šlonzáckou identitu obyvatel naprosto účelovou argumentací, že pouze označením se za Šlonzáka s národností československou prokáže člověk loajalitu k československému státu, který má za cíl potenciálně v budoucnu uznat Šlonzáky za samostatnou národnost.

Výsledky zavedení označení Šlonzák lze vysledovat ve sčítání lidu v roce 1921, kdy se více než 24 tisíc obyvatel Těšínska označilo za Šlonzáka s národností československou, kteří byli následně připočítáni k občanům československé národnosti.⁷² Zavedení tohoto postupu se dočkalo silné kritiky ze strany Polska, které zastávalo názor, že všichni Šlonzáci mají být připočítáni k obyvatelům polské národnosti. Z pohledu mateřské řeči se jednalo o naprosto

⁷⁰ *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921.* (Praha: Státní úřad statistický, 1924), 59, <https://ndk.cz/view/uuid:030dffc0-7615-11e8-87bd-005056827e52?page=uuid:fcf08e40-a653-11e8-830e-005056825209> (staženo 3. května 2021).

⁷¹ Pavel Kladiwa et al., *Národnostní statistika v českých zemích 1880-1930: mechanismy, problémy a důsledky národnostní klasifikace.* II. díl. 101.

⁷² *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921.* (Praha: Státní úřad statistický, 1924), 59, <https://ndk.cz/view/uuid:030dffc0-7615-11e8-87bd-005056827e52?page=uuid:fcf08e40-a653-11e8-830e-005056825209> (staženo 3. května 2021).

legitimní argument, jelikož nářečí zdejších obyvatel bylo všeobecně bližší polštině než češtině.⁷³

2.3 Šlonzáci a sčítání lidu v roce 1930

Po zkušenostech s propadem zastoupení Poláků na Těšínsku při sčítání lidu v roce 1921 se propolská agitátoři snažily o zrušení zavedené kategorie Šlonzák při sčítání lidu v roce 1930, od čehož si slibovali vyšší zastoupení obyvatel polské národnosti. Tyto snahy však byly zmařeny těsně před konáním samotného sčítání lidu v 1930, když nejenže zůstalo zachováno označení za Šlonzáka, ale navíc došlo k přidání nových podkategorií národnosti, kterými byli Šlonzák s národností českou a pouze Šlonzák bez nutnosti udávat svou národnost.⁷⁴

Po skončení sčítání lidu v roce 1930 však před československými úřady vyvstal nečekaný problém. Z výsledků sčítání bylo zřejmé, že ačkoli došlo v období před začátkem sčítání lidu k velké aktivitě propolských agitátorů, v konečném důsledku se československá národnost u zdejších obyvatel rozšířila natolik, že hrozila ztráta legitimacy sčítání v očích nejen zdejších zbývajících Poláků, ale také mezinárodní veřejnosti, včetně Polska. V některých oblastech Těšínska totiž došlo k tak výraznému snížení zastoupení obyvatel hlásících se k polské národnosti, že mohlo dojít ke střetu s právy menšin přiznanými tehdejšími československým právem. To upravovalo například právo občanů menšinové národnosti na školní výuku vedenou v menšinovém jazyce či povolení komunikace se zdejšími úřady v menšinovém jazyce.⁷⁵⁷⁶ Pro nabytí těchto práv bylo zapotřebí získat dvaceti procentní zastoupení příslušníků polské národnosti ve sčítaném okrese.

V roce 1930 bylo na Těšínsku napočítáno celkem pouhých 67 841 Poláků, což znamenalo snížení o téměř dva tisíce oproti roku 1921, kdy činil počet československých občanů polské národnosti 69 360. Pro srovnání počet obyvatel československé národnosti se zvýšil ze 177 tisíc

⁷³ Gawrecki, *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938*, 14-15.

⁷⁴ Pavel Kladiwa et al., *Národnostní statistika v českých zemích 1880-1930: mechanismy, problémy a důsledky národnostní klasifikace. II. díl*, 106, 153.

⁷⁵ Zákon č. 189/1919 Sb. o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích.

⁷⁶ § 2 zákona č. 122/1920 Sb., podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé.

v roce 1921 o třetinu na celkových 225 tisíc v roce 1930.⁷⁷⁷⁸ Aby se však předešlo otázkám zpochybňujícím průběh a výsledky sčítání lidu, rozhodl se nakonec československý Statistický úřad na Těšínsku vykázat počet 77 309 Poláků. Tohoto čísla bylo docíleno připočtením 4479 Šlonzáků s národností československou a také 4069 obyvatel, kteří uvedli národnost pouze Šlonzák, k národnosti polské a dále zahrnutím části výsledků ze sousedního politického okresu Frýdek.⁷⁹ Ačkoliv tímto postupem došlo k zažehnání potenciálních politických rozepří, představovaly tyto kroky již naprostou ignoraci jakýchkoli pravidel a metodiky pro sčítání obyvatel ze strany československých úřadů. Zavedení označení za Šlonzáka ztratilo ve světle těchto událostí veškerý smysl, když bylo pouze na uvážení úřadů, jak s nabytými údaji naloží.

2.4 Důsledky zavedení kategorie Šlonzák

Celkově lze konstatovat, že povolení označení Šlonzák jako nástroje ke zvýšení zastoupení československé národnosti v oblasti Těšínska splnilo účel s tím spojovaný československými orgány. Nicméně snahy o snížení zastoupení Poláků na Těšínsku byly v konečném důsledku tak úspěšné, že vedly k paradoxní situaci, kdy bylo nutné z důvodu hrozící ztráty důvěry v očích polských představitelů a mezinárodní veřejnosti navýšit celkové výsledky ve prospěch Poláků. V tehdejší vypjaté nacionalistické atmosféře panující v mezinárodní politice by bylo velmi složité vysvětlit snížení počtu Poláků v Československu, zatímco se počet obyvatel československé národnosti zvýšil téměř o třetinu. Samotná kategorie Šlonzák byla přijímána odborníky s rozporuplnými pocity, když byla často odmítána s tím, že je v rozporu s tehdejšími platnými zákony, zatímco podle jiných se jednalo pouze o československou obdobou polské národnosti „tutejsza“.⁸⁰

⁷⁷ *Statistický lexikon obcí na Moravě a ve Slezsku: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dub. 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.: vydán min. vnitra a stát. úř. statist. na zákl. výsledků sčítání lidu z 15. února 1921*, (Praha: Státní úřad statistický, 1924), 133, <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:d4258fd29df8688887eca9b10dbb8e85> (staženo 3. května 2021).

⁷⁸ *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921*. (Praha: Státní úřad statistický, 1924), 60, 64, <https://ndk.cz/view/uuid:030dff0-7615-11e8-87bd-005056827e52?page=uuid:fcf08e40-a653-11e8-830e-005056825209> (staženo 3. května 2021).

⁷⁹ Pavel Kladiwa et al., *Národnostní statistika v českých zemích 1880-1930: mechanismy, problémy a důsledky národnostní klasifikace. II. díl*, 158.

⁸⁰ Hugo Service, *Germans to Poles: Communism, Nationalism and Ethnic Cleansing after the Second World War*, (New York, Cambridge University Press, 2013), 21, ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/natl-ebooks/detail.action?docID=4498699> (staženo 3. května 2021).

3. HLUČÍNSKO

Hlučínsko bylo díky své jedinečné historii v kontextu Československa již od počátku považováno za oblast, kde bylo nutné pro zachování legitimacy československého nároku na toto území dosáhnout nejvyššího možného zastoupení obyvatel československé národnosti při sčítání lidu. Až do roku 1920 totiž bylo Hlučínsko součástí Německé říše, když tvořilo jižní část oblasti Ratibořska, jihovýchodního výběžku Německa a dnes součást Polské republiky. Podle mírové smlouvy z Versailles bylo Hlučínsko připojeno 4. února 1920 k Československé republice, když byly vzaty v potaz národnostní požadavky československých zástupců zakládajících se na jazyku zdejších obyvatel.⁸¹

Území Hlučínska se od zbytku pruského Ratibořska lišilo malým rozšířením němčiny jako dorozumívacího jazyka mezi obyvatelstvem, například bohoslužby probíhaly v tzv. moravštině, dialektu češtiny obohaceného o řadu německých výrazů upravených pro českou výslovnost, a německá výuka na školách prakticky neprobíhala. Hlavním nositelem moravštiny byla katolická církev, když byla výuka náboženství a příprava k přijímání svátostí vyučována výlučně v moravštině, při které se děti učily moravsky číst a hovořit.⁸²

Co se týče demografického složení zdejšího obyvatelstva, na základě pruských statistik se dovídáme, že při zohlednění obcovacího jazyka jako sčítacího kritéria při pruském cenzu z roku 1900 žilo v politickém okrese Hlučín 87,8 % obyvatel s moravskou obcovací řečí a 11,3 % s německou obcovací řečí.⁸³

3.1 Mateřský jazyk jako hlavní kritérium určení národnosti

Německé úřady se obecně stavěly velmi odmítavě vůči myšlence obyvatel bez národnostní identifikace, které bylo možné naleznout především ve východních oblastech Pruska, kde

⁸¹ Článek 83 mezinárodní smlouvy č. 217/1921 Sb., Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919.

⁸² Metoděj Chrástecský a Pavel Kladiwa. *Hlučín 1256-2006: 750 let města*. (Hlučín: Muzeum Hlučínska, 2006), 33, <https://ndk.cz/uuid/uuid:fa91bfb0-f840-11e6-bff9-005056825209> (staženo 3. května 2021).

⁸³ *Statistický lexikon obcí na Moravě a ve Slezsku: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dub. 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.: vydán min. vnitra a stát. úř. statist. na zákl. výsledků sčítání lidu z 15. února 1921*, (Praha: Státní úřad statistický, 1924), XVIII, <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:d4258fd29df8688887eca9b10dbb8e85> (staženo 3. května 2021).

Němci často tvořily pouze menšinu obyvatel.⁸⁴ Proto se snažily všechny své obyvatele zařadit do jedné z národnostních kategorií, přičemž jazyk obyvatel byl zvolen jako převažující kritérium pro určení národnosti. Následkem toho vznikla na Hlučínsku paradoxní situace, kdy se sice většina zdejších obyvatel považovala za Němce, ale jelikož hovořily vesměs moravštinou, tak nemohli být v očích německých úřadů oficiálně evidováni jako Němci.

Sympatie zdejších obyvatel k Německu se projevíly v souvislosti s chystaným připojením k Československu, kdy negativní postoj zdejších obyvatel vůči připojení podporovali především zdejší duchovní, ač sami spadali pod působnost pruské části olomoucké diecéze.⁸⁵ V této souvislosti je paradoxní, že to byli ti samí duchovní, kteří díky církevním obřadům vykonávaným v moravštině napomohli uchování moravštiny jako jazyka zdejších obyvatel.

Při připojení k Československé republice se naplno projevilo, že ačkoli jazykově bylo zdejší obyvatelstvo bližší Československu než Německu, převážná většina zdejších obyvatel nesouhlasila s odtržením od Německa a následným připojením k Československu.⁸⁶ Úřady se proto s ohledem na blížící se celostátní sčítání lidu v roce 1921 rozhodly udělat všechno proto, aby se v cenzu nemohly projevit proněmecké sympatie zdejších Hlučíňanů.

3.2 Nesprávné odpovědi

Před sčítáním lidu v roce 1921 byla na Hlučínsku snaha a tlak na uvedení německé národnosti velmi silná i z důvodu masivní proněmecké agitace v nedalekém Ratibořsku, kde proběhl národnostně vyhrcovaný plebiscit o rozdělení tohoto regionu mezi Německo a Polsko jen krátce před konáním československého sčítání lidu v roce 1921. Československé úřady na tyto snahy odpověděly rozhodnutím o zjišťování národnosti obyvatel na Hlučínsku při sčítání lidu výhradně na základě mateřského jazyka dotazovaných, přičemž z historických důvodů bylo

⁸⁴ Morgane Labbé, „Institutionalizing the Statistics of Nationality in Prussia in the 19th Century (from local bureaucracy to state-level census of population)“, *Centaurus* 49, č. 4 (2007), 289, <https://doi.org/10.1111/j.1600-0498.2007.00078.x> (staženo 3. května 2021).

⁸⁵ Plaček, *Prajzáci, aneb, K osudům Hlučínska 1742-1960*, 35.

⁸⁶ *Ibid.*, 30 a násl.

povoleno obyvatelům uvádět moravskou národnost, jejíž příslušníci byli však následně připočítáni k národnosti československé.⁸⁷

Při této příležitosti je důležité zmínit jednu z důležitých pravomocí sčítacího komisaře při sčítání lidu podle zákona o sčítání lidu, podle které mohl komisař změnit národnost uvedenou občanem, pokud se podle něj jednalo o tzv. „zřejmou nesprávnost“.⁸⁸ Obyvatelé se měli dopustit nesprávné odpovědi, když uvedli odlišnou národnost, než která jim náležela podle názoru sčítacího komisaře na základě jejich mateřského jazyka. Díky tomuto institutu se před československými úřady otevřela možnost, jak zabránit uvedení jiné než československé, respektive moravské, národnosti zdejšími obyvateli.

Na Hlučínsku se československé úřady rozhodly využít nejednoznačnosti týkající se termínu zřejmé nesprávnosti uvedené národnosti za účelem dosažení vyššího zastoupení obyvatel československé národnosti ve zdejší populaci. Po odevzdání sčítacích archů a neveřejném zjištění výsledků se státní úřady rozhodly označit tisíce uvedených údajů o národnosti zdejších obyvatel za nesprávné, načež následovala oprava národnosti bez souhlasu sčítané osoby. Proti rozhodnutí o opravě sice osoba měla možnost se odvolat k odvolacímu orgánu, avšak to sebou přinášelo dvě důležité skutečnosti. Zaprvé, odvolání nemělo odkladný účinek, osoba tedy byla až do rozhodnutí odvolacího orgánu úředně vedena jako občan československé národnosti.⁸⁹ A především za druhé, pokud odvolací orgán rozhodl, že osoba úmyslně uvedla nesprávné údaje do sčítacího archu, hrozila jí peněžitá pokuta nebo až tří měsíční vězení.⁹⁰ I z těchto důvodů došlo k odvolání proti opravě jen výjimečně.

V celkovém součtu se v hlučínském okrese v roce 1921 přihlásilo k moravské národnosti 38 033 obyvatel, kteří poté byli oficiálně započítáni jako osoby československé národnosti a

⁸⁷ *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921.* (Praha: Státní úřad statistický, 1924), 59, <https://ndk.cz/view/uuid:030dffc0-7615-11e8-87bd-005056827e52?page=uuid:fcf08e40-a653-11e8-830e-005056825209> (staženo 3. května 2021).

⁸⁸ §20 odst. 3 a 4 nařízení vlády republiky Československé ze dne 30.10. 1920 č. 592/1920 Sb. zákonů a nařízení, jímž se provádí zákon o sčítání lidu ze dne 8. dubna 1920, č. 256/1920 Sb. zákonů a nařízení, 1920.

⁸⁹ *Ibid.*, §20 odst. 3 a 4.

⁹⁰ § 4 zákona č. 256/1920 Sb., o sčítání lidu.

tvořily naprostou většinu z celkových 39 209 osob, které se přihlásily k československé národnosti.⁹¹

V celkovém součtu za celý region Hlučínska se však výsledné údaje ze sčítání lidu v roce 1921 i přes velké množství nesprávných odpovědí lišily od pruského sčítání roku 1910 jen nepatrně. Ve městě Hlučín se například sice snížil počet obyvatel německé národnosti mezi lety 1910 a 1921 ze 46 % na pozdějších 31 % obyvatel, ale naopak některé obce v okolí města Hlučín svůj podíl obyvatel přihlášených k německé národnosti zvýšily, když se jednalo například o obce Oldřišov, Kravaře, Bolatice a další.⁹²

K uskutečnění institutu nesprávných odpovědí bylo zapotřebí zavedení zákazu samosčítání obyvatel na Hlučínsku a zavedení sčítání popisnými archy. To v praxi znamenalo, že výsledky sčítání zapisovali sčítací komisaři, kteří osobně obcházeli jednotlivé domácnosti a ručně zapisovali každého občana, který se jim musel legitimovat osobními doklady. Tímto způsobem bylo efektivně zabráněno, aby mohli zdejší obyvatelé zapisovat svou národnost jako německou, a naopak bylo docíleno kontroly jejich národnosti ze strany sčítacích komisařů, kteří jim zapsali zjištěnou národnost do popisného archu.⁹³

3.3 Druhý census 1930

Dne 1. prosince 1930 proběhlo v pořadí druhé československé sčítání lidu, ve kterém se užila definice národnosti z Vládního nařízení k druhému československému sčítání lidu. Podle tohoto dokumentu se oficiálně národnost obyvatel určovala zpravidla na základě mateřského jazyka.⁹⁴

Významné pro sčítání lidu v roce 1930 bylo rozhodnutí československých úřadů o připuštění změny národnosti dotazovaného během života. Československé úřady na tuto skutečnost zareagovaly na Hlučínsku vydáním instrukcí pro sčítací komisaře pro sčítání lidu v roce 1930,

⁹¹ *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921.* (Praha: Státní úřad statistický, 1924), 59, <https://ndk.cz/view/uuid:030dff0-7615-11e8-87bd-005056827e52?page=uuid:fcf08e40-a653-11e8-830e-005056825209> (staženo 3. května 2021).

⁹² Antonín Boháč a spol., *Národnostní mapa republiky Československé: podrobný popis národnostních hranic, ostrovů a menšin.* (Praha: Národopisný Věstník Československý, 1926), 76, <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/1239> (staženo 3. května 2021).

⁹³ Plaček, *Prajzáci, aneb, K osudům Hlučínska 1742-1960*, 40.

⁹⁴ § 21 nařízení č. 86/1930 Sb., o sčítání lidu v roce 1930.

ve kterých byly vypsány čtyři důvody pro zamítnutí požadavku na změnu národnosti a ponechání československé národnosti. Zaprvé, pokud osoba hovoří s ostatními členy rodiny moravsky, pak je i její mateřská řeč moravská. Za druhé, pokud osoba hovoří německy nedokonale a s chybami, zatímco moravsky se dorozumí bez problémů. Za třetí, pokud děti osoby navštěvují českou školu. A za čtvrté, pokud je z výpovědí sousedů zřejmé, že osoba je československé národnosti. Při naplnění některého z uvedených důvodů byla změna národnosti zamítnuta sčítacím komisařem.⁹⁵

Uvedené důvody prakticky znemožňovaly změnit obyvatelům Hlučínska národnost na německou. Změně mimo jiné bránilo všeobecné rozšíření moravštiny jako každodenního dorozumívacího jazyka a s tím spojené množství čechismů a pomoravštěných německých slov ve zdejší němčině. Především však třetí důvod týkající se dětí navštěvujících českou školu představoval nepřekonatelnou překážku, jelikož s výjimkou dvou škol v obcích Sudice a Třebom byl na všech školách na Hlučínsku zaveden český jazyk jako jazyk vyučovací.⁹⁶

Podle oficiálních statistik sčítání lidu v roce 1930 se na Hlučínsku z celkového počtu 53 410 československých státních příslušníků přihlásilo k československé národnosti 49 316 a k německé národnosti 4008 obyvatel.⁹⁷ Tyto údaje ukazují znatelný nárůst počtu obyvatel československé národnosti o více než deset tisíc osob oproti roku 1921, kdy se k československé národnosti přihlásilo 39 209 československých státních příslušníků. Naproti tomu počet příslušníků německé národnosti se snížil téměř na polovinu z počtu 7707 při sčítání v roce 1921.⁹⁸

Vliv na snížení zastoupení obyvatel německé národnosti mohlo mít optování hlučínských obyvatel pro německé občanství ve lhůtě 2 let od připojení k Československu. Jedinci, kteří se

⁹⁵ SokA Opava, fond Okresní úřad Hlučín, kart. 3, sign. II/1, Okresní úřad v Hlučíně dne 27. 11. 1930.

Citováno podle Pavel Kladiwa et al., *Národnostní statistika v českých zemích 1880-1930: mechanismy, problémy a důsledky národnostní klasifikace. II. díl*, 122.

⁹⁶ Plaček, *Prajzáci, aneb, K osudům Hlučínska 1742-1960*, 44.

⁹⁷ Československo a Československo, *Statistický lexikon obcí v zemi moravskoslezské: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.,* (Praha: Orbis, 1935), XVII, <https://ndk.cz/uuid/uuid:405a09e0-311c-11eb-a034-5ef3fc9bb22f> (staženo 3. května 2021).

⁹⁸ *Statistický lexikon obcí na Moravě a ve Slezsku: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dub. 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.: vydán min. vnitra a stát. úř. statist. na zákl. výsledků sčítání lidu z 15. února 1921*, (Praha: Státní úřad statistický, 1924), 137, <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:d4258fd29df8688887eca9b10dbb8e85> (staženo 3. května 2021).

rozhodli optovat pro německé státní občanství, poté již nemohli být zapsáni při sčítání lidu jako českoslovenští občané německé národnosti. Naopak obyvatelům, kteří možnosti optovat nevyužili, bylo posléze automaticky přiděleno československé státní občanství na základě mírové smlouvy z Versailles.⁹⁹¹⁰⁰

3.4 Národnost obyvatel meziválečného Hlučínska

Lze shrnout, že československé úřady na Hlučínsku ve dvou meziválečných sčítáních lidu vynaložily velké úsilí proto, aby se při výsledcích sčítání prokázalo vysoké zastoupení obyvatel československé národnosti ve zdejší populaci. Pro dosažení tohoto cíle využily administrativních postupů tzv. nesprávných odpovědí a důvodů pro zamítnutí změny národnosti uvedené v dřívějších sčítáních lidu. Jak je zřejmé z výsledků sčítání, tyto snahy byly úspěšné a oficiální zastoupení obyvatel německé národnosti na Hlučínsku bylo nepoměrně nižší, než zastoupení obyvatel československé národnosti.

3.5 Specifika zjišťování národnosti na Hlučínsku a Těšínsku

Národnost představuje jeden z důležitých aspektů identifikace člověka. Příslušnost k jednomu konkrétnímu národu nabyla na významu po skončení první světové války a prosazení zásady práva národů na sebeurčení, jejíž úzkostlivé dodržení mělo za následek změny politické mapy nejen ve střední a východní Evropě. Oblasti Hlučínska a Těšínska představovaly dva z mnoha příkladů poválečného překreslování hranic, když byly k nově vzniklé československé republice připojeny až následně vlivem mezinárodních vyjednávání. Československý stát byl poté postaven před složitý úkol zajistit bezpečné a prosperující fungování těchto regionů v rámci republiky a výsledky sčítání lidu měly být jedním ze symbolů úspěšnosti snah o jejich začlenění.

Ačkoliv se v oficiálních dokumentech doprovázejících sčítání lidu hovořilo o potřebě klást velký důraz na zamezení jakémukoliv nátlaku k uvádění kterékoli národnosti, za účelem jejího zjištění přesně podle pravdy, československé úřady na Těšínsku a Hlučínsku vynaložily nemalé

⁹⁹ Článek 7 mezinárodní smlouvy č. 308/1922 Sb., Smlouva o státním občanství mezi republikou Československou a říší Německou.

¹⁰⁰ Článek 85 mezinárodní smlouvy č. 217/1921 Sb., Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919.

úsilí pro zajištění vysokého zastoupení podílu obyvatel československé národnosti v těchto oblastech.¹⁰¹ Jako klíčový nástroj k prosazení této politiky se ukázal specifický postoj k aspektu národnosti u zdejších obyvatel, který mohly úřady využít ve svůj prospěch při jejím statistickém zjišťování.

V obecné rovině se československé úřady řídily dvěma způsoby, jak zjistit národnost zdejších obyvatel. První představoval přímý dotaz dotyčného na jeho národnost, druhý způsob navrhoval definovat národnost prostřednictvím mateřského jazyka, konkrétně řeči, kterou jedinec zdědí po svých rodičích, a kterou člověk mluví a přemýšlí. Problematika prvního přístupu se plně projevila na Hlučínsku, kdy se při přímém dotazu místní obyvatelé často hlásili k německé národnosti i přes užívání moravštiny, jako jejich mateřského jazyka. Naopak problematika druhého přístupu se záhy projevila na Těšínsku, kde by měli být zdejší obyvatelé na základě svého mateřského jazyka přihlášení k polské národnosti, ačkoliv se sami na základě vnitřní identifikace a národnostního přesvědčení za Poláky nepovažovali.

Československé úřady se při sčítáních lidu v letech 1921 a 1930 na Hlučínsku mohly opřít o mateřský jazyk tamějších obyvatel moravštinu, zdejší dialekt českého jazyka. Proto byly na Hlučínsku více vyzdvihovány objektivní hlediska kritérií pro určení národnosti jako přihlášení se ke zjiřitelnému mateřskému jazyku a důraz státních orgánů na zapsání národnosti odvíjející se od něj. Také zde bylo umožněno uvádět národnost moravskou, i když její příslušníci byli posléze oficiálně vedeni jako příslušníci československé národnosti.

Na rozdíl od toho v nedalekém Těšínsku československé orgány umožnily uvedení označení Šlonzák, ke kterému se mohli zdejší obyvatelé přihlásit na základě subjektivních kritérií, tedy osobního přesvědčení, ačkoliv bylo často v rozporu s jejich mateřským jazykem, zdejším dialektem polštiny.

Jediný důvod pro tento rozdílný přístup představovalo všeobecné rozšíření moravštiny na Hlučínsku, a naopak poměrně nízké rozšíření češtiny mezi obyvateli Těšínska. Význam, který československé orgány přičítaly mateřskému jazyku při určení národnosti obyvatel na

¹⁰¹ *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921.* (Praha: Státní úřad statistický, 1924), 8-9, <https://ndk.cz/view/uuid:030dff0-7615-11e8-87bd-005056827e52?page=uuid:fcf08e40-a653-11e8-830e-005056825209> (staženo 3. května 2021).

Hlučínsku, byl v ostrém kontrastu s přístupem úřadů v sousedním Těšínsku, kde by však stejný postup u obyvatel hovořících převážně polským dialektem mohl podkopat snahy státu o většinové zastoupení obyvatel československé národnosti.

4. ZÁVĚR

Zjišťování národnosti obyvatel Hlučínska a Těšínska při sčítáních lidu v letech 1921 a 1930 proběhlo odlišně od ostatních částí tehdejšího Československa. Na Těšínsku došlo k zavedení nového označení Šlonzák, které sice bylo v ostrém rozporu s tehdejšími pokyny k vedení sčítání lidu, ale vedlo k naplnění cíle snížit zdejší zastoupení obyvatel polské národnosti. Na území Hlučínska zase československé orgány operovaly s mateřským jazykem jako jediným kritériem určujícím národnost dotazovaného, když dokázaly umně využít rozšíření zdejšího dialektu češtiny, aby zabránily zvýšení počtu obyvatel hlásících se k německé národnosti.

Z obou těchto přístupů je zřejmé, že československý stát během těchto dvou sčítání lidu využíval různých postupů proto, aby zvýšil zdejší zastoupení obyvatel československé národnosti. Sčítání lidu přinášelo navenek objektivní údaje o národnosti zdejších obyvatel, které mohly být prezentovány jako úspěch integrace Těšínska a Hlučínska do československého státu a legitimizovat československý nárok na tato nová území. Výzkumnou otázkou, jak se československé úřady vypořádaly s rozdílnými přístupy ke konceptu národnosti na Těšínsku a Hlučínsku lze odpovědět představením institutů označení se za Šlonzáka na Těšínsku a institutu nesprávných odpovědí na Hlučínsku. Tyto dva přístupy pomohly kategorizovat všechny zdejší obyvatele do národnosti československé, německé či polské, a měly nepochybně vliv i na výsledný podíl obyvatel československé národnosti zjištěný při sčítáních lidu v letech 1921 a 1930. Alespoň oficiálně tak vedly ke zvýšení zastoupení obyvatel československé národnosti ve zdejším obyvatelstvu.

V tomto ohledu lze konstatovat, že sčítání lidu v letech 1921 a 1930 bylo vedeno pod taktovkou konstruktivistického pojetí nacionalismu, podle kterého je jazyk hlavním aspektem nacionalismu a identifikace se s danou národností probíhá z velké míry skrze jazyk dotyčného. Nově vzniklý československý stát se pokoušel vytvořit symboly pro legitimizaci své vlastní existence a společný mateřský jazyk byl vyzdvihován jako nejdůležitější spojující symbol pro všechny příslušníky československého národa. Meziválečná republika byla vytvořena na základě práva československého národa na sebeurčení a mladá republika kladla velký důraz na to, aby bylo toto právo potvrzeno ve výsledcích údajů o národnosti svých obyvatel při sčítáních lidu, jelikož hlavním kritériem pro její určení byl právě mateřský jazyk.

Na závěr je důležité zmínit, že oblasti Hlučínska a Těšínska nepředstavovaly ojedinělé regiony tehdejšího Československa, ve kterých československé úřady vynaložily velké úsilí za účelem zvýšení zastoupení jedné národnosti během sčítání lidu na úkor jiné. Za příklad poslouží snížení zastoupení obyvatel maďarské menšiny na jižním Slovensku při meziválečných cenzech na Slovensku. Přístup československých úřadů se také nedal srovnávat s postupy maďarských úřadů v uherské části Rakouska-Uherska po roce 1867, kde se státní orgány snažily prostřednictvím nuceného protěžování maďarštiny jako vyučovacího jazyka na školách a při úředním styku zvýšit počet obyvatel maďarské národnosti.¹⁰²

¹⁰² Robert, Nemes, *Another Hungary: The Nineteenth-Century Provinces in Eight Lives*. Stanford Studies on Central and Eastern Europe. Stanford (California: Stanford University Press, 2016), 9, <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=nlebk&AN=1219462&lang=cs&site=eds-live&scope=site> (staženo 3. května 2021)

SUMMARY

This bachelor thesis presents the issue of bureaucratic and legislative procedures of the Czechoslovak authorities, through which they tried to influence the results of the census in 1921 and 1930. The main subject was to present individual procedures and tools on the examples of Těšín and Hlučín regions.

In the case of the Těšín region, the instrument of designation as Šlonzák was introduced, which was the response of the Czechoslovak authorities to the existence of inhabitants with national indifference and the relatively strong local Silesian identity of the local inhabitants. It was proved that with the introduction of this tool the absolute number of inhabitants of Polish nationality stagnated which resulted in a decrease in the representation of the population of Polish nationality in the local population. On the other hand, data showing a very significant increase in the representation of the population claiming Czechoslovak nationality are presented. Therefore, it can be stated that from the point of view of the Czechoslovak state the introduction of this instrument can be considered unequivocally successful.

On the example of the Hlučín region, a tool of incorrect answers was introduced, which served the census commissioners in determining the nationality of the local population in the census. Thanks to this tool a significant majority representation of the population of Czechoslovak nationality in both studied censuses was achieved, which underlines the success of this approach.

It can be summarized that in both areas studied during the censuses in 1921 and 1930, there was a massive intervention of the Czechoslovak state, which through the described approaches successfully tried to obtain results confirming the majority of the population of Czechoslovak nationality in Těšín and Hlučín.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

PRAMENY

- Boháč, Antonín a spol. *Národnostní mapa republiky Československé: podrobný popis národnostních hranic, ostrovů a menšin*. Praha, Nákladem Národopisné společnosti československé, 1926. Národopisný Věstník Československý. Ročník XIX; zvláštních svazků č. 2. <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/1239> (staženo 3. května 2021).
- Československo a Československo. *Statistický lexikon obcí v zemi moravskoslezské: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.* Praha, Orbis, 1935, <https://ndk.cz/uuid/uuid:405a09e0-311c-11eb-a034-5ef3fc9bb22f> (staženo 3. května 2021).
- *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921*. Praha, Státní úřad statistický, 1924-1927. svazků. Československá statistika; svazek 9, 20, 21, 23, 37. Řada VI., Sčítání lidu; sešit 1-3, 5-6. část 1., <https://ndk.cz/view/uuid:030dff0-7615-11e8-87bd-005056827e52?page=uuid:fcf08e40-a653-11e8-830e-005056825209> (staženo 3. května 2021).
- *Statistický lexikon obcí na Moravě a ve Slezsku: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dub. 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.: vydán min. vnitra a stát. úř. statist. na zákl. výsledků sčítání lidu z 15. února 1921*. Praha, Státní úřad statistický, 1924, <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:d4258fd29df8688887eca9b10dbb8e85> (staženo 3. května 2021).

PRAVNÍ PŘEDPISY

- Mezinárodní smlouva č. 217/1921 Sb., Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919.
- Mezinárodní smlouva č. 308/1922 Sb., Smlouva o státním občanství mezi republikou Československou a říší Německou.
- Nařízení č. 17/1926 Sb., jímž se provádí ústavní zákon jazykový pro obor ministerstva vnitra, spravedlnosti, financí, průmyslu, obchodu a živností, veřejných prací a veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, pro veřejné korporace, podléhajícím těmto ministerstvům v republice Československé, jakož i pro úřady místní samosprávy.

- Nařízení č. 86/1930 Sb., o sčítání lidu v roce 1930.
- Nařízení vlády republiky Československé ze dne 30.10. 1920 č. 592/1920 Sb. zákonů a nařízení, jímž se provádí zákon o sčítání lidu ze dne 8. dubna 1920, č. 256/1920 Sb. zákonů a nařízení, 1920.
- SokA Opava, fond Okresní úřad Hlučín, kart. 3, sign. II/1, Okresní úřad v Hlučíně dne 27. 11. 1930.
- Zákon č. 122/1920 Sb., podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé.
- Zákon č. 189/1919 Sb. o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích ve spojení s zákonem 122/1920 Sb. podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé.
- Zákon č. 256/1920 Sb., o sčítání lidu.
- Zákon, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky ze dne 29. února 1920, č. 121/1920 Sb. z. a n.

LITERATURA

Knihy a kapitoly z knih

- Anderson, Benedict Richard O'Gorman a Procházka Martin. *Představy společnosti: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha, Karolinum, 2008, <https://ndk.cz/uuid/uuid:aafe2d90-d262-11e4-a19f-001018b5eb5c> (staženo 3. května 2021).
- Bílek, Jiří. *Kyselá těšínská jablčka: československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938, 1945*. Druhé, opravené vydání. Polozapomenuté války; svazek 24. Praha: EPOCH, 2018.
- Bjork, James Edward. *Neither German nor Pole: Catholicism and National Indifference in a Central European Borderland*. Ann Arbor, University of Michigan Press, 2008,

- <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=e000xww&AN=310178&lang=cs&site=ehost-live&scope=site> (staženo 3. května 2021).
- Brown, David. *Contemporary Nationalism: Civic, Ethnocultural and Multicultural Politics*, London: Routledge, 2000, <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/38048/1/9.pdf> (staženo 3. května 2021).
 - Gawrecki, Dan. *Studie o Těšínku. Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938*. Český Těšín: Muzeum Těšínska, 1999.
 - Gellner, Ernest André. *Národy a nacionalismus*. Překlad Jiří Markus. 2. vyd. Poznání; sv. 2. Praha, Josef Hříbal, 1993, <https://ndk.cz/view/uuid:491900f0-d061-11e7-a208-005056827e52?page=uuid:c8612560-0caf-11e8-8ee4-005056825209> (staženo 3. května 2021).
 - Giddens, Anthony a Philip W. Sutton, ed. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013.
 - Hastings, Adrian. *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*. The 1996 Wiles Lectures Given at the Queen's University of Belfast. Cambridge, Cambridge University Press, 1997, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=e000xww&AN=55863&lang=cs&site=ehost-live&scope=site> (staženo 3. května 2021).
 - Hobsbawm, Eric J. a Pavel Pšeja. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, <https://ndk.cz/uuid/uuid:3ec23e20-d929-11e2-b28b-001018b5eb5c> (staženo 3. května 2021).
 - Hroch, Miroslav, *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003), <https://ndk.cz/uuid/uuid:f31ecea0-e224-11e4-8ed4-001018b5eb5c> (staženo 3. května 2021).

- Hroch, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 9. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1999.
- Chrástský Metoděj a Pavel Kladiwa. *Hlučín 1256-2006: 750 let města*. Hlučín, Muzeum Hlučínska, 2006, <https://ndk.cz/uuid/uuid:fa91bfb0-f840-11e6-bff9-005056825209> (staženo 3. května 2021).
- Kadlec Petr, Kladiwa Pavel, Gawrecki Dan, Pokludová Andrea a Popelka Petr. *Národnostní statistika v českých zemích 1880-1930: mechanismy, problémy a důsledky národnostní klasifikace*. I. a II. díl. Ostravská univerzita, 2016.
- Kertzer, David I. a Dominique Arel. *Census and Identity: The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. New Perspectives on Anthropological and Social Demography. Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2001. <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=e000xww&AN=112613&lang=cs&site=ehost-live&scope=site> (staženo 3. května 2021).
- King, Jeremy Rupert Nicolas. *Budweisers into Czechs and Germans: a local history of Bohemian politics 1848-1948*. Princeton: Princeton University Press, 2005.
- Labbe, Morgane. „National indifference, statistics and the constructivist paradigm. The case of the Tutejsi (‘the people from here’) in interwar Polish censuses“, in *National Indifference and the History of Nationalism in Modern Europe*, ed. Maarten van Ginderachter, Maarten a Fox, Jon. (Routledge, 2019), 161-179, 10.4324/9781315145402-9 (staženo 3. května 2021).
- Nemes, Robert. *Another Hungary: The Nineteenth-Century Provinces in Eight Lives*. Stanford Studies on Central and Eastern Europe. Stanford, California: Stanford University Press, 2016, <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=nlebk&AN=1219462&lang=cs&site=eds-live&scope=site> (staženo 3. května 2021)

- Petrušek, Miloslav, Hana Maříková a Alena Vodáková. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996, <https://ndk.cz/uuid/uuid:51879ac0-3371-11e4-8e0d-005056827e51> (staženo 3. května 2021).
- Plaček, Vilém. *Prajzáci, aneb, K osudům Hlučínska 1742-1960*. 2., upr. a dopl. vyd. Háj ve Slezsku: František Maj, 2007.
- Profant, Martin. *Národ a občanství: čítanka textů: František Palacký, Hubert Gordon Schauer, Ernest Renan, George Orwell, Hannah Arendtová, Jürgen Habermas*. Praha, SPHV, 2008, <https://ndk.cz/uuid/uuid:1d3cd3d0-39bc-11e7-82f6-001018b5eb5c> (staženo 3. května 2021).
- Service, Hugo. *Germans to Poles: Communism, Nationalism and Ethnic Cleansing after the Second World War*. New York, Cambridge University Press, 2013. ProQuest Ebook Central. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/natl-ebooks/detail.action?docID=4498699> (staženo 3. května 2021)
- Smith, Anthony D. *Myths and Memories of the Nation*. New York: Oxford University Press, 1999, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=e000xww&AN=56465&lang=cs&site=ehost-live&scope=site>. (staženo 3. května 2021).
- Stourzh, Gerald. „The Ethnicizing of Politics and “National Indifference” in Late Imperial Austria“ in *Der Umfang der österreichischen Geschichte. Ausgewählte Studien 1990-2010*. Vienna, Böhlau Verlag, 2018, 283-323.
- Wicke, Christian. „Constructivism in the History of Nationalism since 1945“. In *S Berger and E Storm: Writing the History of Nationalism*, (Utrecht University, 2019), 134, https://www.researchgate.net/publication/336313163_Constructivism_in_the_History_of_Nationalism_since_1945_in_S_Berger_and_E_Storm_Writing_the_History_of_Nationalism_2019 (staženo 3. května 2021).
- Zahra, Tara. *Kidnapped Souls. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948*. Ithaca and London: Cornell University Press. 2008.

- Žáček, Rudolf. *Studie o Těšínsku. Těšínsko v československo-polských vztazích v letech 1939-1945*. Muzeum Těšínska: Český Těšín, 2000.

Odborné články a studie

- Bubeník, Jaroslav, a Jiří Křest'an. „Zjišťování národnosti jako problém statistický a politický: zkušenosti ze sčítání lidu za první republiky.“ *Paginae historiae*, sborník Státního ústředního archivu v Praze. Sv. 3. (1995), 119-140, https://old2.nacr.cz/wp-content/uploads/2017/04/ph_bubenik_krestan.pdf (staženo 3. května 2021).
- Hirt, Tomáš. „Přehled základních tezí modernistického pojetí nacionalismu“. *AntropoWeb*, ZČU v Plzni. (číslo 2-3/2007): 27-34, http://www.antropoweb.cz/media/webzin/AntropoWEBZIN%202-3_2007.pdf (staženo 3. května 2021).
- House, Carol C. House, „Statistical Aspects of a Census“, *NASS Research Reports 235076*, United States Department of Agriculture, National Agricultural Statistics Service., 1. (2001): 1-12, https://www.nass.usda.gov/Education_and_Outreach/Reports,_Presentations_and_Conferences/allreports/Statistical_Aspects_of_a_Census.pdf (staženo 3. května 2021).
- Labbé, Morgane. „Institutionalizing the Statistics of Nationality in Prussia in the 19th Century (from local bureaucracy to state-level census of population)“. *Centaurus* 49. č. 4 (2007), 289-306, <https://doi.org/10.1111/j.1600-0498.2007.00078.x> (staženo 3. května 2021).
- Stergar, Rok a Tamara Scheer. „Ethnic Boxes: The Unintended Consequences of Habsburg Bureaucratic Classification.“ *Nationalities Papers* 46, č. 4 (2018): 575-91, <https://doi.org/10.1080/00905992.2018.1448374> (staženo 3. května 2021).
- United Nations, „Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses“ *Statistical Papers: Series M* č. 67/Rev. 2. (2008): 30, https://unstats.un.org/unsd/demographic/sources/census/docs/P&R_Rev2.pdf (staženo 3. května 2021).

- Zahra, Tara. „Imagined Noncommunities: National Indifference as a Category of Analysis." *Slavic Review* 69, (číslo 1. 2010): 93-119, <http://www.jstor.org/stable/25621730> (staženo 3. května 2021).

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	
Jméno:	Prokop Tomášek
E-mail:	66718740@fsv.cuni.cz
Studijní obor:	Mezinárodní teritoriální studia
Semestr a školní rok zahájení práce:	Letní, školní rok 2016/2017
Semestr a školní rok ukončení práce:	Letní, školní rok 2020/2021
Vedoucí bakalářského semináře:	PhDr. Ondřej Matějka, Ph.D.
Vedoucí práce:	PhDr. Václav Šmidrkal, Ph.D.
Název práce:	Kategorie národnosti a sčítání lidu v roce 1921 a 1930 na Hlučínsku a Těšínsku
Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):	Bakalářská práce se zabývá byrokratickými a legislativními postupy, kterých využily československé úřady ve sčítáních lidu v letech 1921 a 1930 při výkladu zjišťovaného pojmu národnosti v oblastech Hlučínska a Těšínska. Práce zkoumá, jakým způsobem se sčítací orgány pokusily ovlivnit zjišťování národnosti obyvatel v těchto dvou regionech, které díky své unikátní historii představovaly v rámci nově vzniklého Československa z hlediska národnosti potenciálně problematické regiony pro výsledky sčítání lidu. Požadovaného cíle mělo být dosaženo především prostřednictvím zavedením nástrojů označení za Šlonzáka při sčítání lidu na Těšínsku a institutu úřední opravy odpovědí na otázku národnosti dotazovaného na Hlučínsku v případech, kdy se podle sčítacího komisaře jednalo o zřejmou nesprávnost.
Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):	Původní cíl práce byl zachován, když se bakalářská práce i nadále zabývá problematikou národnosti a identifikace obyvatel Hlučínska a Těšínska. Za účelem osvětlení této problematiky bylo mírně změněno zkoumané období, když bylo nově využito instrumentu sčítání lidu v Československu v letech 1921 a 1930, na kterých jsou představeny nástroje československých úřadů využité za účelem zjištění československé národnosti u zdejších obyvatel.
Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):	<ol style="list-style-type: none"> 1. Úvod 2. Teoreticko-metodologická část 3. Těšínsko 4. Hlučínsko 5. Závěr
Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů):	Gawrecki, Dan. <i>Studie o Těšínsku. Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938</i> . Český Těšín: Muzeum Těšínska, 1999.

Bílek, Jiří. *Kyselá těšínská jablíčka: československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938, 1945*. Druhé, opravené vydání. Polozapomenuté války; svazek 24. Praha: Epoque, 2018.

Hroch, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 9. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1999.

Kadlec Petr, Kladiwa Pavel, Gawrecki Dan, Pokludová Andrea a Popelka Petr, *Národnostní statistika v českých zemích 1880-1930: mechanismy, problémy a důsledky národnostní klasifikace. I. a II. díl*. Ostravská univerzita, 2016.

Plaček, Vilém. *Prajzáci, aneb, K osudům Hlučínska 1742-1960*. Háj ve Slezsku: František Maj, 2007.

Zahra, Tara. *Kidnapped Souls. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948*. Ithaca and London: Cornell University Press. 2008.

Podpis studenta a datum

3. 5. 2021

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		